

Malét-Szabó Erika

Szemelvények a korrupció pszichológiájából

E-learning oktatási segédanyag

SZEMELVÉNYEK
A KORRUPCIÓ
PSZICHOLÓGIÁJÁBÓL

E-LEARNING OKTATÁSI SEGÉDANYAG

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A kiadvány a KÖFOP-2.2.3-VEKOP-16-2016-00001 „Kapacitásfejlesztés és szemléletformálás a korrupciós esetek nagyobb arányú felderítése, illetve megelőzése érdekében” című projekt keretében jelent meg.

Szerző:
Dr. Malét-Szabó Erika

Olvasószerkesztő:
Szarvas Melinda

© Dialóg Campus Kiadó, 2018

© A szerző, 2018

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

BEVEZETŐ GONDOLATOK	6
1. BEVEZETÉS A KORRUPCIÓ PSZICHOLÓGIÁJÁBA	7
1.1. A korrupció pszichológiai fogalma	7
1.2. A korrupció és a korrupciós bűncselekmény fogalma	8
1.3. A korrupció megelőzésétől az integritáson keresztül a szilárd erkölcsiségig	9
1.4. Ellenőrző kérdések	13
2. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZEMÉLYISÉGLÉLEKTANÁBÓL	14
2.1. A személyiséglélektan fogalma és alapkérdései	14
2.2. A „Big Five” („Nagy Ötök”), mint a legfontosabb személyiségvonások	14
2.3. Az önmegvalósító, érett személyiség	17
2.4. Ellenőrző kérdések:	22
3. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ FEJLŐDÉSLÉLEKTANÁBÓL	23
3.1. A szociális tanulásemélet	23
3.2. Az erkölcsi fejlődés	24
3.3. Ellenőrző kérdések:	26
4. SZEMELVÉNYEK A MORÁLPSZICHOLÓGIA TERÜLETÉRŐL	27
4.1. Léteznek-e minden kultúrában előforduló erkölcsi mintázatok?	27
4.2. A morális önfelmentés	28
4.3. Ellenőrző kérdések:	31
5. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁJÁBÓL	32
5.1. A szociálpszichológia fogalma és tárgya	32
5.2. Az emberi csoportok pszichológiai sajátosságaiából fakadó magyarázatok	33
5.3. Az emberi gondolkodás néhány sajátos mechanizmusa	38
5.4. A korrupció dinamikája a játékelméletek szemszögéből	39
5.5. Ellenőrző kérdések	43
6. A SZILÁRD ERKÖLCSISÉG MÉRÉSÉRE MEGALKOTOTT SZEM- MODELL ISMERTETÉSE ÉS A KÖZIGAZGATÁSBAN VALÓ ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI	44
6.1. A tervezett viselkedés elméletének ismertetése	44

6.2. A szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott elméleti SZEM-modell bemutatása	48
6.3. A SZEM-modell kiegészítő elemei	49
6.4. Egyéni és szervezeti beavatkozási lehetőségek a SZEM-modell alapján	53
6.5. Ellenőrző kérdések	59
7. ZÁRÓ GONDOLATOK	60
FELHASZNÁLT IRODALOM	62
A tananyag az alábbi tanulmánykötet rövidített változata:	62
A kötet tanulmányai:	62
Felhasznált irodalom:	62

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A tananyag – a korrupció újszerű megközelítéseként – a pszichológia mint a korrupció alanyaként szereplő ember viselkedésének és lelki működésének a vizsgálatát célzó tudomány elméleteit és eredményeit felhasználva keresi a magyarázatokat a korrupció jelenségére, valamint a lehetőségeket az azzal szembeni küzdelem, a korrupciómegelőzés területén.

Az ember sokszínű működésével összhangban a pszichológiának számos tudományága van, melyek az egyén egy-egy jellegzetes működési területét vizsgálják. A fejlődéslélektan foglalkozik a gyermekek testi-lelki fejlődésével, azzal, miként a velünk született genetikai adottság és a családi, környezeti hatás. A személyiséglélektan az emberi személyiség kialakulását, jellemzőit és működését, a szociálpszichológia pedig az emberek közötti társas viszonyokat, a meggyőzést, a kisebb és nagyobb csoportok működését vizsgálja.

A tananyagban ezen fő pszichológiai szakterületek alapvető fogalmai és elméleti mentén közelítjük meg a korrupció, valamint az ellene való küzdelem jelenségének a megértését, azaz az egyének és a munkahelyi szervezetek szilárd erkölcsiségének mint a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességüknek a fejlesztését.

1. BEVEZETÉS A KORRUPCIÓ PSZICHOLÓGIÁJÁBA¹

1.1. A korrupció pszichológiai fogalma

A korrupció fogalmára vonatkozóan igen sokféle meghatározás létezik. Ezek szinte mindegyikének lényege, hogy a korrupció *olyan jogellenes cselekedet, amely során valaki pénzért vagy más juttatásért, illetőleg ezek ígéréteért kötelezettségének megszegésével jogtalan előnyt biztosít mások számára.*

A meghatározásból mindenképpen kiemelendő két tényező: egyrészt a jogtalan előny, azaz olyan, az egyén számára pozitív dolognak a megszerzése, amelyre az egyén az adott pillanatban, az adott feltételek között, illetve az adott minőségben nem jogosult (például gyorsabban sikerül elintéznie egy ügyet; olyanra kap engedélyt, amire nem jogosult stb.); másrészt pedig, hogy mindennek a megszerzéséért az egyén valami értékeset ad annak, aki számára a jogtalan előnyt biztosítani tudja és egyben akarja is.

A korrupcióra jellemző, hogy a hivatalos előírásokat előnyszerzés érdekében megsértő olyan személy követi el, aki saját státuszában emberek helyzetét, viszonyát érintő döntéseket hoz. Fontos tehát a *hatalmi helyzet*, amellyel az adott személy *visszaél*. Ebből következően bárki elkövetheti, akinek hatalma van más személyek helyzete felett dönteni, így nem csak állami tisztviselők (példákat lásd e-learning tananyagban).

A hatalommal rendelkező személy mellett a korrupció jelensége mindig feltételezi egy *befolyásoló, aktív partner* részvételét is, aki a hatalommal rendelkező személyt *szívesen eltéríteni a szabályszerű eljárástól*. Jogtalan előny biztosításának akkor van értelme, ha valaki ezt kéri, és „meg is fizeti”. A korrupció tehát mindenképpen társas jelenség, melynek törvényszerűségeit a pszichológia tudományán belül a szociálpszichológia kutatja és írja le.

Minden fenti jellegzetesség esetében fontos hangsúlyozni, hogy számos pszichológiai tényező befolyásolja a megjelenésüket. Nagyon különbözőek vagyunk ugyanis a tekintetben, hogy mi jelent számunkra előnyt, miként fogalmazzuk meg a jogtalanságot, illetve hogy milyen előny megszerzése éri meg számunkra, hogy külön „fizessünk” érte.

¹ MALÉT-SZABÓ E. (2018)

Fontos tényezőnek számít, hogy az *életünk éppen mely szakaszban tart*, mik a mindennapjaink fontos és gyakori problémái, amelyek megoldására törekszünk. Mindezeken túl a *személyiségünk*, annak fontosabb jellemzői is alapvetően meghatározzák, miként értelmezzük a korrupció szempontjából kihívásnak tekinthető helyzeteket. Éppen ezért fontos, hogy tananyagunkban kitérjünk a *személyiséglélektan* főbb irányzataira és elméleteire.

Mindeközben pedig természetesen annak is jelentős szerepe van, hogy felnőtté válásunk során milyen *családi-társadalmi mintákkal* találkoztunk, milyen értékrendet hozunk magunkkal a családukból. A családi mintáknak a gyermek fejlődésére gyakorolt hatásával a *fejlődéslélektan* tudománya foglalkozik.

A fentiekben vázolt példákon keresztül jól látható, hogy szinte nincs olyan területe a pszichológiának, amely valamilyen módon ne kapcsolódna a korrupció témaköréhez. Éppen ezért jelen tananyagban a pszichológia főbb szakterületei – mint a személyiséglélektan, a fejlődéslélektan és a szociálpszichológia – mentén tárgyaljuk, milyen törvényszerűségek segíthetnek megérteni a korrupció jelenségét, illetve támogathatják a korrupcióval szembeni küzdelmet az egyén korrupcióval szembeni ellenálló képességének, a szilárd erkölcsiségének, avagy az integritásának az erősítése révén.

1.2. A korrupció és a korrupciós bűncselekmény fogalma

A Nemzeti Korrupcióellenes Program szerint „korrupciónak tekinthető a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.)² XXVII. fejezetén belüli tényállások és azokon túlmutató minden olyan társadalmi jelenség, amely során valaki a rábízott hatalommal magán- vagy csoportelony érdekében visszaél”.

A Btk. XXVII. fejezete az alábbi *korrupciós bűncselekményeket* leíró tényállásokat tartalmazza:

- vesztegetés (290. §);
- vesztegetés elfogadása (291. §);
- hivatali vesztegetés (293. §);
- hivatali vesztegetés elfogadása (294. §);
- vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban (295. §);
- vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban (296. §);
- befolyás vásárlása (298. §);
- befolyással üzérkedés (299. §);
- korrupciós bűncselekmény feljelentésének elmulasztása (300. §).

Jellemző, hogy a tényállások minden esetben tartalmazzák a korrupcióban résztvevő mindkét fél, a hatalommal bíró és az azzal visszaélő, valamint a minderre őt

² https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (a letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

rábíró személy tevékenységét, melyek mindegyike tehát egyaránt bűncselekménynek és egyben hivatalból (azaz feljelentés nélkül is) üldözendőnek tekinthető.

A közszerológati tisztviselők vonatkozásában a fenti listából mindenképpen ki kell emelni a *hivatali vesztegetés*, valamint annak *elfogadásának* fogalmát. Hivatali vesztegetés alatt azt értjük, amikor *valaki egy hivatalos személyt a működésével kapcsolatban neki vagy rá tekintettel másnak adott vagy ígért jogtalan előnnyel befolyásolni törekszik*. Azaz például valaki pénzt fizet azért, hogy építési engedélyét hamarabb elbírálják. Ezen tényállás elkövetője az állampolgár, aki felkeresi a közszerológati tisztviselőt, aki amennyiben hajlandó megtenni, amire kéri, a *hivatali vesztegetés elfogadása* tényállást valósítja meg.

Fontos kiemelni, hogy magasabb büntetési tétellel büntetik azt, aki mindezt *vezető* beosztást betöltve, és az ebből fakadó hatalmával visszaélve követi el.

Megjegyzendő, hogy ezen úgynevezett *szükségképpen korrupciós bűncselekmények*³ mellett az állampolgárok általában máshova sorolandó további bűncselekményeket is a korrupció mint gyűjtőfogalom kategóriájába tartozónak érznek. Ezek az úgynevezett *nem szükségképpen korrupciós bűncselekmények*, melyek törvényi tényállása nem felel meg a korrupció fogalmának, de a konkrét elkövetés sokszor igen, ilyen például a *hivatali visszaélés*, a *hűtlen kezelés*, a *sikkasztás stb.*

1.3. A korrupció megelőzésétől az integritáson keresztül a szilárd erkölcsiségig

A Nemzeti Korrupcióellenes Program a korrupció, illetve a korrumpálhatóság egyfajta ellentétpárjaként az *integritás* fogalmát definiálja: „*az integritás a sértetlenségre, a feddhetetlenségre, a megvesztegethetetlenségre és a tisztaság állapotára utal*”. (Nemzeti Korrupcióellenes Program 2015, 5.)

- Az integritás a szervezet és az egyén szintjén is használatos fogalom.⁴ *Szervezeti szinten* azt fejezi ki, hogy az adott szervezet a kinyilvánított értékei és elvei szerint működik, így a közigazgatási szervek esetében a létrehozó jogszabályban meghatározott közérdekű céloknak megfelel. A szervezeti integritás leginkább a következő értékek együttes meglétét jelenti: felelősség és számonkérhetőség, tisztességes eljárás, diszkriminációmentesség, értékelvűség, transzparencia.
- *Egyéni szinten* az integritás olyan magatartásmódot jelöl, amely meghatározott értékeknek megfelel, vagyis azt, hogy az egyén elfogulatlanul,

³ HOLLÁN M.: *A korrupció büntetőjogi vonatkozásai*. Elérhető: http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/f/be/b0000/Holl%C3%A1n%20Mikl%C3%B3s_A%20korrupci%C3%B3%20b%C3%BCntet%C5%91-jogi%20vonatkoz%C3%A1sa_tananyag.pdf (a letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

⁴ PALLAI K.: *Integritás és integritásmenedzsment*. Elérhető: <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/3/00/80000/Integrit%C3%A1s%20%C3%A9s%20integrit%C3%A1smenedzsment.pdf> (a letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)

józan módon, saját értékrendjének megfelelően viselkedik és cselekszik. Az integritás érvényesüléséhez természetesen az egyéni értékeknek összhangban kell lennie a társadalmi értékrenddel.

1.3.1. A szilárd erkölcsiség fogalma

A szilárd erkölcsiség fogalma a korrupciós kihívásnak való ellenállás képességét szimbolizálva a rendvédelemben született. A meghatározásában részt vett felső vezetők véleménye szerint a szilárd erkölcsiség fogalma összegzetten a következőképpen határozható meg: *a szilárd erkölcsiség az ember azon személyiségjellemzője, amellyel elfogadja az érvényben lévő társadalmi normákat (beleértve a jogi, etikai szabályokat), azokat megingathatatlanul betartja és rendíthetetlenül védi.*⁵

Mindennek szellemében a szilárd erkölcsiséggel rendelkező kolléga a vezetők szerint:

- személyiségét, viselkedését és gondolkodásmódját tekintve teljes mértékben megfelel a társadalmi normáknak, a közszolgálati szervek működéséhez szükséges közbizalom fenntartásához elengedhetetlen írott és íratlan szabályoknak;
- azokat a hivatali és a magánéletében is minden körülmények között betartja;
- életét ezen szabályok és erkölcsi hitvallás mentén éli;
- továbbá mentes minden olyan valós vagy látszólagos körülménytől is, amely ezen jellemzőket negatív irányba befolyásolná. „Nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani”.

Összességében tehát elmondható, hogy a szilárd erkölcsiséggel rendelkező kolléga nem inog meg olyan helyzetekben, ahol erkölcsi (korrupciós) kihívás éri.

Érdekességként megjegyzendő, hogy a Belügyi Tudományos Tanács 2015-ben végzett vonatkozó kutatása szerint a szilárd erkölcsiség fogalmának meghatározása kapcsán a tanulói és az aktív rendvédelmi állomány véleménye is maximálisan összecseng a vezetők véleményével.⁶

A szakközépiskolai (jelenleg rendészeti szakgimnáziumi) tanulóknak, az egyetemi hallgatóknak (a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán), valamint a már aktív állományban lévő rendőröknek feltett vonatkozó kérdésekre adott válaszok tartalomelemzése alapján a szilárd erkölcsiség meghatározására nézve leggyakoribb tartalmak az alábbiak voltak:

⁵ MALÉT-SZABÓ E. – CSATÓ P. (2015): A hazai rendvédelmi szerveknél előforduló korrupciós magatartások, valamint a korrupció megelőzésére tett törekvések jellegzetességei. In: MALÉT-SZABÓ E. szerk.: *Az erkölcsi értékrend és a személyiség közötti kapcsolat vizsgálati szempontjai*. Budapest, Belügyminisztérium. 11–52.

⁶ MALÉT-SZABÓ E. (2017): A szilárd erkölcsiség fogalma a fejlesztés szemszögéből. In FINSZTER G. – SABJANICS I. szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg-Campus Kiadó. 655–664.

- „nem hagyom magam, és ellenállok a kísértésnek” (54,6%);
- a társadalmi normák követése (34%);
- valamint a saját, illetve belsővé vált normák követése (22,7%).

De honnan ered a szilárd erkölcsiség? Szükségünk van rá? Természetes emberi igénynek tekinthető? Vagy mindezzel szemben valami olyasmi, amit kívülről erőltet ránk egy felsőbb hatalom?

Ezeket a kérdéseket vizsgálva mindenképpen meg kell említenünk három jelentőséget, amelyek bizonyos értelemben a szilárd erkölcsiség iránti természetes emberi igényünk gyökereiként is tekinthetők:⁷

- az ember rend iránti természetes igénye;
- a jogállamiság eszméje, amelyből az igazságosság-méltányosság elvárások is fakadnak;
- valamint a legitimitás.

A *rend iránti igény* az ember alapvető motivációi közé tartozik. Igen szoros kapcsolatban van az életünk szinte minden területét átható biztonság iránti szükségletünkkel, melyen keresztül jelentősen képes befolyásolni a mindennapi viselkedésünket, az emberi kapcsolatainkat, sőt még a társadalmi-politikai viszonyokat is. A rend eredményezi a stabilitást. Ahhoz pedig, hogy az egyén jól tudja érezni magát, szinte elengedhetetlen, hogy stabilnak érezze magát, sőt, az őt körülvevő világot, azaz, azt a társadalmi-politikai rendet is, amelyben él.

A rend iránti igény egyik igen fontos jellemzője, hogy annál inkább fokozódik, minél inkább fellazul az említett stabilitás. Azaz – kiindulva a tananyagunk fő témájából – minél több a hír és a tapasztalat a korrupcióról, annál inkább fokozódik az emberekben, az emberek alkotta közösségekben (nemzeti társadalmakban) az igény a korrupcióval szembeni ellenállás, azaz a szilárd erkölcsiség iránt.

A *jogállamiság* lényege, hogy az együttélést – azon belül is különösen a hatalmi viszonyokat, az irányítást és a kontrollt – rögzített szabályok, törvények határozzák meg. A törvények meghozatala, értelmezése és érvényesítése, valamint betartatása az állami szervek feladata. Éppen ezért a törvények súlya az állami szervek dolgozóira kétszeresen nehezedik, egyrészt mint állampolgárokra, másrészt mint a törvényes rend fenntartásáért felelős személyekre.

A jogállamiság egyik fontos ismérve még a *legitimitás*. A jogállam nem tud ugyanis működni akkor, ha a polgárai nem hisznek abban, hogy a jogalkotás az ő érdekeiket, azaz, a közösséget szolgálja. Hasonlóan aláássa egy jogállam működését az is, ha az állampolgárok nem tudnak hinni az állami tisztviselők tisztességes voltában, abban, hogy a rájuk ruházott hatalommal tisztességesen élnek és nem visszaélnak. Ebből a szempontból egy állami tisztviselő viselkedésének precedens

⁷ HUNYADI Gy. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.

(minta) értéke van, hiszen alapvetően meghatározza, milyen kép alakul ki az emberekben általában az államról.

Fontos kérdés még, hogy az állami szabályozás, a törvényi rend mennyire esik egybe az emberek erkölcsi értékrendjével, azaz, az állampolgárok mennyire teszik magukévá a jogszabályokat, illetve mennyire kell, hogy az állam kényszerítően érvényesítse azt.

Összességében elmondható tehát, hogy az ember szilárd erkölcsiség iránti vágya és igénye, nem egy patetikus mítosz (olyasmi, amit csak azért szeretnénk, hogy megfeleljünk bizonyos tisztességelvárásnak), hanem természetes emberi igénynek tekinthető, amely alapvetően szolgálja azt, hogy az egyén biztonságban és – ennek következményeként – jól érezhesse magát.

1.3.2. A korrupciómegelőzés rendszerszemlélete

A Nemzeti Korrupcióellenes Program egyik alapvetése, hogy *a korrupció ellen kizárólag büntetőjogi eszközökkel nem lehet hosszú távon eredményesen küzdeni*. Egyéni, intézményi és rendszerszinten is egyaránt hatékony megelőző intézkedések együttes alkalmazása lehet csak a célravezető, mindez együttesen alkalmazza a *represszív (megtorló, büntető) és a preventív (megelőző) eszközöket*.

A közigazgatási szervekre vonatkozóan is egyértelműen igaz az az általánosnak tekinthető megállapítás, miszerint a korrupció elleni küzdelem sikerességének alapfeltétele, hogy mind egyéni, mind pedig szervezeti szinten tegyünk az integritás – azaz a személyiség szintjére lefordítva a szilárd erkölcsiség mint egyéni, illetve kollektív magatartás – kialakítása és megőrzése érdekében.

A *közigazgatási állomány* vonatkozásában ez együttesen jelenti a szilárd erkölcsiséghez szükséges egyéni értékek meglétét és a szervezet számára előírt (a szilárd erkölcsiséget is támogató) feladatok teljesítését.

A kollégákkal szemben megfogalmazott általános elvárások:

- a megvesztegethetetlenség;
- a szakmai felkészültség;
- az elfogulatlan hivatali ügyintézés;
- a jogszabályok és belső normák maradéktalan betartása;
- a közösségi érdekek előtérbe helyezése az egyéni érdekekkel szemben.

A közigazgatási szervezettel szemben megfogalmazott elvárások:

- köteles mindent megtenni azért, hogy a dolgozói ellenálljanak a korrupciós behatásoknak;
- ennek érdekében a rendeltetésének megfelelő szervezeti struktúrát és belső működési szabályokat alakít ki;
- folyamatosan ellenőrzi a szervezet működését;

- folyamatosan közvetíti az integritás, ezen belül is a szilárd erkölcsiség értékének fontosságát;
- törekszik a kollégák megbecsülésére és megtartására.

Az Nemzeti Védelmi Szolgálat mint az a szervezet, amelynek delegált feladata a teljes közszolgálat területén küzdeni a korrupció ellen, gyakorlati tapasztalatai és adatai alapján egyértelműen kijelenthető, hogy amennyiben a fenti egyéni és szervezeti tényezők valamelyike hiányzik, az a korrump viselkedési minták kialakulásához, a korrupciós cselekmények elkövetéséhez, azaz az adott közszolgálati szervezet korrupciós veszélyeztetettségének a növekedéséhez vezethet. *Mindez pedig egyértelműen alátámasztja a korrupciómegelőzés rendszerszemléletű – minden érintett tényező együttes figyelembe vételével, valamint minden érintett együttes megszólításával történő – megközelítésének a szükségességét.*

1.4. Ellenőrző kérdések

- Mi a korrupció általános fogalma?
- Mi a korrupció büntetőjogi fogalma?
- Milyen szempontok miatt fontos a korrupció jelenségének pszichológiai szempontú megközelítése?
- Mi a szilárd erkölcsiség fogalma?
- Mit jelent a korrupciómegelőzés rendszerszemléletű megközelítése?
- Milyen szerepet játszik a hatalom a korrupció jelenségében?
- Mit jelent az, hogy a korrupció társas jelenség?

2. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZEMÉLYISÉGLÉLEKTANÁBÓL⁸

2.1. A személyiséglélektan fogalma és alapkérdései

A személyiségre vonatkozó, a hétköznapi szóhasználatban felbukkanó fogalom-meghatározásokat *naiv személyiségelméleteknek* nevezzük. Ezekben közös, hogy az egyéneket egymással összehasonlíthatónak és egymástól megkülönböztethetőnek tartják, bizonyos tipikus tulajdonságok meglétén vagy hiányán keresztül.⁹

A *tudományos személyiséglélektani irányzatok* a maguk perspektívájából, a maguk értelmezési kerete mentén – így szükségszerűen egymástól némiképp eltérően – definiálják a személyiség fogalmát, miközben az alábbi 2 fő kérdésre keresik a választ¹⁰:

- *Mi áll az egyének közötti különbségek háttérében? Miért nincs két egyforma ember?*
- *Hogyan működik a személyiség? Miért viselkednek az emberek néha teljesen egyedien, máskor meg a többiekhez nagymértékben hasonló módon?*

Az alábbiakban a személyiség megértésének és leírásának néhány olyan megközelítést, nézőpontját ismertetjük, amelyek hozzájárulhatnak a korrupciós cselekményeket elkövető személyek lelkivilágának megértéséhez.

2.2. A „Big Five” („Nagy Ötök”), mint a legfontosabb személyiségvonások

A „Big Five” („Nagy Ötök”) egy korszerű - jelenleg is folyamatosan fejlődő – személyiségelmélet, mely az ún. vonáselméletek közé tartozik. A *vonáselméletek* lényege, hogy dimenziókban gondolkodnak az emberek egyediségét adó kevés számú sze-

⁸ VARJÚ N. – MITYÓK Cs. (2017): Szemelvények a korrupció személyiséglélektanából. In MALÉT-SZABÓ E. szerk.: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, NDialóg Campus Kiadó

⁹ V. KOMLÓSI A. (2006): A személyiség értelmezésének és tanulmányozásának különböző megközelítései. In OLÁH A. szerk.: *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium. 477–533.

¹⁰ OLÁH A. (2006): *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.

mélyiségvonásról. Szerintük ez a néhány személyiségvonás egyaránt megtalálható minden emberben, azonban nem azonos mértékben, és éppen ez az utóbbi adja az emberek egyediségét. A Big Five – a nevéből is következően – *5 független személyiségdimenzió* mentén írja le a személyiséget. A dimenziókat az elmélet megalkotói úgy alakították ki, hogy a hétköznapi szóhasználatból kigyűjtötték és rendszerezték azon tulajdonságokat, amelyek segítségével az emberek saját magukat, illetve másokat jellemeznek, majd ezt a számtalan jellemzőt bonyolult statisztikai eljárások segítségével az alábbi öt fő vonásra, és az ezekhez tartozó személyiségjellemzőkre szűkítették le¹¹

2.2.1. Extraverzió –dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire nyitott és határozott, hogyan viselkedik a társaságban. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Magabiztosság
- Impulzusok szabad kifejezése
- Dominancia
- Önbizalom
- Társaságkedvelés

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • pozitív érzelmi beállítottságú • önérvényesítő • társaságkedvelő 	<ul style="list-style-type: none"> • csendes • visszahúzódó • tartózkodó • szereti a magányt

2.2.2. Barátságosság/együtműködés-dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén hogyan bánik embertársaival, mennyire melegszívú és szimpatikus a kapcsolataiban, könnyű-e vele együttműködni. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Szeretreméltóság vagy érzelmi hidegség
- Gondoskodás
- Érzelmi támasz nyújtása
- Másokkal való szembenállás
- Barátságosság vagy ellenségesség
- Bizalom vagy bizalmatlanság

¹¹ MIRNICS 2006.; CARVER–SCHEIER 2006.

- Féltékenység
- Őszinteség

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • altruista • gondoskodó • segítőkész, és ezt vélelmezi mások részéről is 	<ul style="list-style-type: none"> • önző • kételkedő • versengő

2.2.3. Lelkiismeretesség dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire felelősségteljes, jellemzi-e a kitartás és a kemény munkavégzés, továbbá hogy van-e igénye új ismeretek elsajátítására. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- beszabályozottság;
- felelősség;
- tervezés/kitartás/célokért való küzdelem;
- kötelességtudat;
- engedelmesség;
- önfegyelem;
- megfontoltság.

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • céltudatos; • erős akaratú; • határozott. 	<ul style="list-style-type: none"> • a rend megszállotja; • munkamániás.

2.2.4. Emocionalitás / Neuroticitás dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire nyugodt, stabil és magabiztos. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- Szorongásszorongás;
- ellenséges érzelem;
- Impulzivitárosszindulat;
- depresszió;
- sebezhetőség;
- impulzivitás;

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • érzelmileg kiegyensúlyozott; • képes higgadtan viselkedni a stresszes helyzetekben. 	<ul style="list-style-type: none"> • hajlamos az irreális gondolkodásra; • önértékelése alacsony; • impulzuskontrollja alacsony.

2.2.5. Nyitottság / Intellektus dimenzió

A dimenzió azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire kíváncsi, és hogy mennyire nyitott az új emberekre és tapasztalatokra. Az ide tartozó személyiségvonások az alábbiak:

- képzeletgazdagság;
- logikus gondolkodás;
- érdeklődés;
- kreativitás;
- esztétikai érzék;
- intellektuális kíváncsiság.

Magas értéke esetén a személy:	Alacsony értéke esetén a személy:
<ul style="list-style-type: none"> • kíváncsi a belső és a külső világra is; • képes új eszmék és értékek befogadására; • intenzíven éli meg érzelmeit. 	<ul style="list-style-type: none"> • viselkedése és életvezetése konzervatív; • érzelmileg tompa; • az ismert dolgokat részesíti előnyben az új élményekkel szemben.

2.3. Az önmegvalósító, érett személyiség

Az önmegvalósítás jelenségét, valamint az érett személyiség fogalmát a *humanisztikus pszichológia* irányzatának előtérbe kerülésével kezdték vizsgálni a kutatók. A humanisztikus pszichológia, érdeklődésének középpontjában ugyanis az élményeket átélő személy áll, akit csak szubjektív világlátásának, énészlelésének és önértékelésének megismerésén keresztül tudunk megérteni. A humanisztikus irányzat az embereket eredendően jónak és fejlődőképesnek tartja.

2.3.1. Rogers személyközpontú személyiségelmélete

Carl Rogers (1902–1987) amerikai pszichológus személyiségelméletének¹² középpontjában az ember autonómiája és szabadsága áll. Úgy vélte, minden ember veleszületetten rendelkezik a személyes fejlődés és a növekedés lehetőségével, képes éretté válni és pozitív irányba változni. Szerinte az emberi szervezet alapvető motiváló ereje az *önmegvalósítás*, amely készletés lényege, hogy az ember azzá válhasson, amivé csak akar. Rogers szerint az önmegvalósítás akkor következik be, ha az ember önértékelése szempontjából fontosabbá válik saját tapasztalata, mint mások róla alkotott véleménye.

Rogers az alábbi két, központi fogalommal dolgozott:

1. Az *énkép* (*self/self-concept*) az énről vonatkozó elképzeléseket, észleleteket és értékeket tartalmazza, azt, hogy „ki is vagyok én”.
2. Az *énideál* annak a vágyképe, amelyenné az egyén válni szeretne.

Rogers szerint az énkép és az énideál viszonya az alábbiak szerint alakulhat:

Az énkép túl messze van az énideáltól: ha az egyén túl keveset képzel önmagáról, értéktelennek fogja érezni magát, alacsony lesz az önbizalma és önértékelése, szorongó és többnyire elégedetlen emberré válik.

Az énkép túl közel van az énideálhoz: ha az egyén irreálisan túlértékeli saját képességeit, a felsőbbrendűség érzése keríti hatalmába, öntelt és irreálisan elégedett lesz önmagával szemben.

Az énkép és énideál optimális távolságban van egymástól: ha az egyén reálisan képes szemlélni önmagát, az fejlődésre fogja ösztönözni, mivel a már meglévő képességeire alapozva a távlati céljaiért küzdeni fog, hogy olyan emberré válhasson, amilyen lenni szeretne.

Rogers szerint a *teljes, azaz érett embert* az alábbi tulajdonságok jellemzik¹³:

- Önmegvalósításra törekszik,
- Reálisan, objektívan észleli környezetét és a történéseket,
- Énképe reális, tapasztalatai összhangban vannak az énjéről alkotott elképzeléseivel,
- Igényli a pozitív és megerősítő társas kapcsolatokat, képes tisztelni másokat,
- Önbecsülése pozitív, és ezt igyekszik is fenntartani,
- Értékrendje szilárd.

¹² ROGERS, C. R. (1961): *On Becoming a Person*. Elérhető: http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Carl_Rogers_On_Becoming_a_Person.pdf (a letöltés dátuma: 2017. 09. 08.).

¹³ ROGERS (1961):.

2.3.2. Maslow szükséglethierarchia modellje:

Abraham H. Maslow (1908–1970) amerikai pszichológus elképzelése szerint¹⁴ az emberi szükségletek hierarchikusak, felépítésüket egy motivációs piramis segítségével lehet szemléltetni. Míg a piramis legalsó szintjén a legalapvetőbb élettani szükségleteket találjuk, addig egyre feljebb haladva a motivációk mind magasabb rendűekké válnak.

1. ábra

Maslow szükséglethierarchia piramisa

Forrás: <http://tiszta-kommunikacio.hu/hol-tevedett-maslow/> (a letöltés dátuma: 2017. 09. 13.)

¹⁴ MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation. Psychological Review, Vol. 50. No. 4. 370–96.

Maslow fentről lefelé haladva a piramisábrában az alábbi szükségleteket különböztette meg.¹⁵

- Fejlődésmotívumok: ezek azok, amelyek képesek motiválni az egyén fejlődését.
- Transzcendencia szükséglete: az egyén önmegvalósítását követően segítséget nyújt másoknak, hogy ők is elérhessék ezt az állapotot.
- Önmegvalósítás (csúcsmélység) szükséglete: idetartozik a személyes fejlődés és énkiteljesítés elérése, valamint az alkotás iránti vágy.
- Esztétikai szükségletek: idetartozik a szépség, egyensúly, szimmetria, rend és formák értékelésének, keresésének szükséglete.
- Kognitív szükségletek: idetartozik a tudás és megértés, a kíváncsiság, a felfedezés, az értelemkeresés, az események megjósolhatóságának szükséglete.
- Megbecsülés, elismerés szükséglete: idetartozik az önértékelés, önbecsülés, az önbizalom, a teljesítmény, ügyesség, függetlenség, státusz, dominancia, tekintély és felelősség szükséglete.
- Hiánymotívumok: nem motiválják önmagukban a fejlődést, azonban hiányuk egyre erőszakosabban törekszik a kielégülés felé, így egyre inkább elvonják az egyén figyelmét az önmegvalósításról.
- Szeretet- és társadalmi szükségletek: idetartozik a szeretet, a barátság, az intimitás, a bizalom, az elfogadás, a gyengédség, a közösséghez (család, barátok, munkahely) való tartozás és a tisztelet szükséglete.
- Biztonság szükséglete: idetartozik a stabilitás, a szabályok, továbbá a fizikai és pszichés ártalmaktól való védelem iránti szükséglet.
- Biológiai és fiziológiai (alapvető) szükségletek: idetartozik a lélegzés, az evés, az ivás, a lakóhely, a pihenés és az alvás, a testmozgás, a szexualitás szükséglete.

Maslow úgy vélte, hogy minden ember az önmegvalósítás útján halad, amely nem más, mint az emberben rejlő végtelen lehetőségek kiteljesítése. Ennek az útnak a bejárása során az egyén a piramis legalján található, legalapvetőbb élettani szükségletek (evés, ivás, táplálkozás stb.) kielégítésétől fokozatosan jut el a többi fok „leküzdése” után az önmegvalósításig, majd megtapasztalhatja akár a transzcendencia állapotát is. Utóbbi állomáson már mások önmegvalósításában segédkeznek.

Maslow az *önmegvalósító ember* alábbi tizenöt jellemzőjét különítette el:

- A valóságot hatékonyan, gyakorlatiasan képes észlelni, jól tűri a bizonytalanságot.
- Elfogadja önmagát és másokat.
- Képes spontán módon gondolkodni és cselekedni.

¹⁵ McLEOD, S. A. (2016): *Maslow's Hierarchy of Needs*. Elérhető: www.simplypsychology.org/maslow.html (a letöltés dátuma: 2017. 09. 09.)

- Inkább a problémákra, semmint önmagára koncentrálnak.
- Kivételes humorérzéke van.
- Képes az élet történéseit objektíven szemlélni.
- Különösen kreatív.
- Ellenáll a kulturális hatásoknak, azonban célja nem a társadalmi szabályokkal való ellenszegülés.
- Aggódik az emberiség boldogulásáért.
- Mély megbecsüléssel képes szemlélni az élet legalapvetőbb történéseit.
- Inkább mélyebb és szorosabb személyes kapcsolatokat alakít ki, de kevesebb emberrel.
- Csúcsélményei vannak.
- Igényli a magányt.
- Demokratikus beállítottságú.
- Erős morális és etikai értékrenddel rendelkezik.

Habár Maslow úgy véli, hogy az önmegvalósításra minden embernek megvan a lehetősége, mégis az emberiség csupán 2%-a képes azt ténylegesen elérni. Ennek okát abban látja, hogy az emberek többsége nem tesz valódi lépéseket az önkiteljesítés felé.

2.3.3. Allport elmélete az érett személyiségről

Az érett személyiséggel nem csak a humanisztikus pszichológia foglalkozott. Fontos megemlíteni *Allport* nevét is, akinek a személyiségelmélete a vonáselméletek közé tartozik. Allport¹⁶ az érett személyiség alatt végső soron az (mentálisan) egészséges személyiséget érti, aki életútja során egyre nehezebb életfeladatok megoldására válik képessé, ura környezetének, pontosan észleli mind önmagát, mind pedig a világot. Az érett személyiséget az alábbi hét *személyiségjegy* világítja meg, hogy mit is értett pontosan a meghatározás alatt:

- Egész életen át tartó fejlődés: az egyén tudatosan nyitott a világ és az új dolgok megismerésére, a külvilág dolgai iránt bensőleg érdeklődik.
- Kiterjesztett én: az egyén – a becsületes munkavégzésén túl – szabadidejét hasznosan tölti, olyan dolgokkal, amelyeket szeret, továbbá van energiája a közösség jólléte érdekében tevékenykedni.
- Intimitás: az egyén képes bensőséges kapcsolatok kialakítására és az együttérzésre, képes megérteni másokat, az emberek lelkében a hasonlóságokat kutatja, toleráns az egyéni különbségekkel szemben.
- Önellfogadás: az egyén érzelmileg stabil, bízik másokban és képes másokat és önmagát is elfogadni. Az önmagáról kialakított képe pozitív,

¹⁶ ALLPORT, G. W. (1980): *A személyiség alakulása*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

tisztában van erősségeivel és gyengeségeivel, ezért a mások rá vonatkozó megállapításai nem ingatják meg stabil önismeretét és önszeretetét. Jól tűri a frusztrációt, továbbá képes késleltetni szükségleteinek kielégítését.

- Reális észlelés: az egyén képes objektíven szemlélni a külvilágot és annak történéseit, nem befolyásolják és torzítják észlelését saját vágyai. Képes elmélyülni munkájában, továbbá képes a visszajelzések reális feldolgozására.
- Önismeret és humor: az egyén képes kívülről szemlélni saját magát, minél jobb az önismerete, annál inkább képes a külvilág eseményeit humorral szemlélni, ez a képesség leggyakrabban az öniróniában nyilvánul meg.
- Szilárd életfilozófia: az egyén stabil értékrenddel és lelkiismerettel rendelkezik, saját életcélokat fogalmaz meg, amelyek mellett képes elköteleződni.

2.4. Ellenőrző kérdések:

- Sorolja fel a Big Five személyiségelmélet 5 dimenzióját!
- Milyen személyiségjegyekkel jellemezte Maslow az önmegvalósító embert? Soroljon fel ezek közül 7 darabot!
- Milyen személyiségjeggyel jellemezte Allport az érett személyiséget?
- Mit jelent Allportnál az önefogadás?

3. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ FEJLŐDÉSLÉLEKTANÁBÓL¹⁷

„*A hazug embert előbb utoléri, mint a sánta kutyát*” – tartja a mondás, amit a szülők már óvodáskorban igyekeznek a gyermekük fejébe vésni. A megtévesztést azonban nem lehet elkerülni, hiszen az a mindennapjaink részét képezi, mind a társas interakciók, a hallott történetek, a baráti tréfák vagy akár egészen különleges helyzetek, mint például a cirkuszi mutatványok által. A magyar kultúrában elég a népmesékre gondolnunk, amelyekben legtöbbször az győzedelmeskedik, aki a legravaszabbnak hitt szereplő észjárását is átlátva egy újabb, a korábbiaknál fondorlatosabb csejtől ki.

A szülők is rengeteg csejt találnak ki és alkalmaznak a gyermekeik felnevelése során. Másfelől a gyermek közvetlen környezete – a család, az iskola és a barátok – igyekszik őt megingathatatlanul erkölcsös viselkedésre nevelni direkt tanítással és példamutatással. Előfordul, hogy a tanítás tartalma és a szülői magatartás ellentétben áll egymással. Jó példa erre, amikor a gyerek folyamatosan azt hallja, hogy hazudni nem szabad, ugyanakkor többször szem- és fültanúja a szülei mellébeszélésének, pl. amikor egy kellemetlen meghívást családi programra hivatkozva visszautasítanak. Ugyanígy disszonáns lehet egymással az a tanítás, hogy a lopás bűn, valamint a munkahelyről „szerezett” kisebb-nagyobb használati tárgyak büszke mutogatása. Ebben a fejezetben az egyén ezen hatások mentén alakuló erkölcsi fejlődésének a törvényszerűségeit ismertetjük

3.1. A szociális tanuláselmélet

A környezetnek az egyén fejlődésében betöltött kiemelten fontos szerepére a *szociális tanuláselmélet* hívta fel a figyelmet. Központi kérdéskörük a viselkedést megváltoztató tapasztalatok azonosítása, szerintük ugyanis a viselkedés a környezeti változók és a személyiségváltozók folyamatos kölcsönhatásának eredménye, így számukra a *tanulási folyamatok* hangsúlyosak¹⁸.

A szociális tanuláselmélet egyik legfontosabb képviselője *Albert Bandura* (1925–) kanadai származású amerikai pszichológus úgy vélte, hogy az ember vi-

¹⁷ VARRÓ-HORVÁTH–SZENTIVÁNYI-MAKÓ. (2018); VARJÚ–MITYÓK (2018).

¹⁸ MARGITICS F. (é. n.): *Személyiségpszichológia*.

selkedését közvetlenül a környezet alakítja, mégpedig úgy, hogy a gyermekek megfigyelik, értelmezik, majd eltanulják a felnőttek viselkedését¹⁹.

Bandura kiemeli, hogy a későbbi életévek folyamán az egyén nem minden viselkedést fog ismételni, amelyet korábban megtanult. A viselkedés ismétlése főképp attól függ, hogy arra az egyén mennyire motivált, ezt viszont az határozza meg, hogy a korábbi megfigyelései során a modell milyen (negatív vagy pozitív) következményekkel szembesült, amikor a viselkedést produkálta. Ebből következik, hogy a viselkedéses képesség elsajátítása nem esik egybe a tényleges viselkedési teljesítménnyel.

3.2. Az erkölcsi fejlődés

3.2.1. Erkölcsi fejlődés Piaget szerint

Az erkölcsi fejlődés szempontjából fontos kiindulópontot jelentett *Jean Piaget* (1896–1980) munkássága. Véleménye szerint a szociális szabályok megértése szoros összefüggésben áll a *kognitív képességek* – mint a figyelem vagy a logikus gondolkodás – éréseivel.

Piaget az erkölcsi fejlődésre vonatkozó elméletében ennek megfelelően több szakaszt különít el:

- 2–5 éves kor között a gyermekek a saját szabályaikat követve leginkább csak egymás mellett, de nem egymással játszanak. Az együttműködés, vagy a másik szempontjainak figyelembe vétele még nem várható el tőlük.
- 5 éves kortól kezdődően a szabályok hirtelen előtérbe kerülnek, betartásuk mindenkire kötelező érvényűvé válik (erkölcsi realizmus szakasza). Ebben az időszakban a gyermekek az emberek cselekedeteit nem azok mögöttes szándéka, hanem a végrehajtott cselekmény következményei alapján ítélik meg, illetve a hazugságok különböző fajtái, mint a túlzás, füllentés vagy szándékos becsapás között sem képesek még különbséget tenni. (pl. kevésbé ítélik rossznak azt a személyt, aki összetör egy csészt, miközben lekvárt próbál csenni a kamrából, mint azt, aki szaladgálás közben véletlenül lelök az asztalról egy tálcát, amin több csésze is található)
- 7–12 éves kor között a gyerekek képessé válnak arra, hogy logikai műveleteket végezzenek, és a konkrét tárgyak sajátosságait megértsék. Megjelenik a szabályalkotás és a közös megegyezés, a döntéshozatal átlátása. Számításba veszik a tett mögött meghúzódó szándékot.

¹⁹ BANDURA, A. (1977): Social learning theory. In WOLMAN, B. B. – POMROY, L. R. ed.: *International encyclopedia of psychiatry, psychology, psychoanalysis, and neurology* (Vol. 10). New York, Van Nostrand Reinhold.

- 12 éves kortól kezdődően válik Piaget szerint a gyermek képessé arra, hogy erkölcsi döntéseit a felnőtt gondolkodásmódnak megfelelően tágabb keretek között, akár a társadalmi konvenciók szintjén hozza meg²⁰.

3.2.2. Erkölcsi fejlődés Kohlberg szerint

Piaget elméletét továbbgondolva Lawrence Kohlberg (1929–1987) amerikai pszichológus az *erkölcsi fejlődés gyerekkortól felnőttkorig tartó folyamatában 3 hierarchikus szintet*, és ezeken belül összesen *6 önálló fejlődési szintet* különböztetett meg egymástól²¹, melyek a következők:

- Konvenciók – mint közös megegyezésen alapuló szabályok – előtti (pre-konvencionális) szint:
- A külső (heteronóm) erkölcsi szabályok szakasza. Ebben a szakaszban a gyermek még nem képes különbséget tenni a saját és a külvilág szükségletei között. A számára közvetített szabályok elsősorban az ő vagy a környezetének fizikai károsodását hivatottak megelőzni. Betartásuk pedig a feltétel nélkül elfogadott tekintélyszemélyek (pl. szülők) akaratainak és a büntetéstől való félelemnek a függvénye. „Azért csinálom, mert anyu azt mondta.”
- A saját érdek által meghatározott (individualista) szakasz. Az egyén ebben a fejlődési szakaszban már képes felismerni a saját és mások érdekeit. A szabályokat ugyanakkor csak akkor tartja be, ha azok egybeesnek a saját személyes érdekeivel. „Azért csinálom, mert nekem ez jó.”
- Konvencionális – közös megegyezésen alapuló szabályok – szint:
- A kölcsönös társas kapcsolatok, valamint a társas konformitás szakasza. Az egyén ebben az életszakaszban már képes mások érdekeit is figyelembe venni a viselkedése során. A szabályok betartása ettől kezdve már azért válik fontossá, mert szeretne a család és a barátok elvárásaihoz igazodni, azoknak megfelelni. Fontossá válik számára a megbízhatóság, a hála és a hűség. „Azért csinálom, mert mindenki ezt várja el tőlem.”
- A társadalmi rend és a lelkiismeret szakasza. Az egyénnek ebben a fejlődési szakaszban már az is fontos, hogy hozzájáruljon a csoport vagy akár a társadalom egészének a jóllétéhez. Ennek megfelelően a kötelezettségeit a társadalmi normák szem előtt tartásával igyekeznek teljesíteni. „Azért csinálom, mert mindenki ezt csinálja.”
- A konvenciókon túli (posztkonvencionális) szint:

²⁰ ATKINSON, R. L. at al. (1999): *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

²¹ KOHLBERG, L. (1959): Stage and sequence: The cognitive-developmental approach of socialization. In GOSLIN, D. A. ed.: *Handbook of socialization theory and research*. Chicago, Rand McNally.

- Társadalmi szerződések, illetve a hasznosság és a személyiségi jogok szakasza. Az egyén ebben a szakaszban már pontosan tudja, hogy annyi vélemény és nézet létezik, ahány ember, azaz a szabályok és az értékek viszonylagosak. Kiemelten fontosak számára az alapvető emberi értékek (pl. az élethez való jog), amelyeknek a figyelembevételét alapvetőnek tartja a társas kapcsolatokban mind csoport, mind pedig társadalmi szinten. Úgy véli, hogy amennyiben az adott társadalmat nem hatják át a demokratikus értékek és nem a többség jóllétét tartják szem előtt, azokat meg kell változtatni. „Azért csinálom, mert így helyes.”
- Az egyetemes etikai elvek felismerésének a szakasza. Az egyén ebben a szakaszban saját értékrenddel és önálló elvrendszerrel rendelkezik. A társadalmi normákat nem vakon követi, hanem belső személyes meggyőződéséből. Amennyiben mégis megszegi azokat, azt azért teszi, mert a saját, egyetemes értékeken alapuló elveinek kíván érvényt szerezni.

Kohlberg elmélete szerint az erkölcsi fejlődés folyamán az egyén a fenti szakaszokon halad keresztül, amelyek szigorúan egymásra épülnek, így nem felcserélhetők, egyik sem átugorható. Amíg a személy nem oldotta meg önmagában az adott erkölcsi fejlődési szinthez kapcsolódó dilemmát, addig nem képes meghaladni sem azt. Ebből következik, hogy az erkölcsi fejlettség szintje egyáltalán nem függ az életkortól, nincs egy meghatározott üteme, azaz mindenki egyénileg halad keresztül rajta, továbbá nem mindenkinél megy teljesen végbe. A legtöbb felnőtt például képtelen meghaladni a második hierarchikus fejlődési szintet, a konvencionális szintet.

3.3. Ellenőrző kérdések:

- Mi Piaget szerint az autonóm és a heteronóm erkölcs közötti különbség?
- Hány hierarchikus szintet és hány önálló fejlődési szintet különített el Kohlberg erkölcsi fejlődésről szóló elméletében? Mutasson be ezek közül egyet!

4. SZEMELVÉNYEK A MORÁLPSZICHOLÓGIA TERÜLETÉRŐL²²

4.1. Léteznek-e minden kultúrában előforduló erkölcsi mintázatok?

Jonathan Haidt „morális alapok” elmélete²³ azt vizsgálta, melyek a moralitásnak azok a jellemző aspektusai, amelyek minden kultúrában következetesen megjelennek, amelyek a viselkedésünket, választásainkat, döntéseinket ösztönösen meghatározzák: önkéntelenül is úgy érezzük, követnünk kell őket, „helyesen” kell viselkednünk. Haidt különböző kultúrák erkölcsi rendszereit, illetve a moralitásról szóló tudományos modelleket elemezve tárta fel a következő, következetesen megjelenő öt morális alapidimenziót.

- A törődés-gondoskodás. Elítélendő ellenpólusa a kár sérülés és ártalom okozása, ami minden kultúrában erkölcsstelen. Stresszhelyzetben a segítő attitűd, empátia alapvetően a saját csoport tagjaira terjed ki, a mások szenvedése által kiváltott jó cselekedet, az irgalom, önzetlenség, altruizmus kiemelten fontos erény.
- A fair együttműködés. Ennek ellentéte az önös érdeket szolgáló csalás. Az evolúció során a törzsi lét fejlődése, a csoporton belüli harmonikus együttélés, a kölcsönös, önzetlen önfeláldozás óriási versenyelőnyt biztosított az embernek.
- A csoporthűség, aminek az ellentéte az árulás. Az evolúció során a saját csoport iránti lojalitás a túlélés lehetőségét biztosította a saját gének számára. Ezzel párhuzamosan megjelent a külső csoportokkal szembeni ellenérzés, előítélet, gyűlölet.
- Az engedelmesség. A csoport akkor stabil, ha a vezetők következetesen és kiszámíthatóan irányítanak, és a csoporttagok megosztottság nélkül követik őket. Külön kijelölt, mindenki által elfogadott vezető nélkül a csoport spontán működése egyszerűen nem biztosít kellő döntőképességet,

²² HORVÁTH F. (2018).

²³ HAIDT, J. – JOSEPH, C. (2007): The Moral Mind: How 5 Sets of Innate Intuitions Guide the Development of Many Culture-specific Virtues, and Perhaps Even Modules. In CARRUTHERS, P. – LAURENCE, S. – STICH, S. ed.: *The Innate Mind*. Vol. 3.

rugalmasságot, így versenyképesebb, hatékonyabb a csoport egy vagy több vezetővel az élén.

- A szentség, tisztaság, a földi, anyagi jelenségektől való eltávolodás, az emelkedettség. Ennek alapja a romlottság elítélése, ami – noha erkölcsi jelentőséggel bír – valószínűleg nem a társas szférában gyökerezik, hanem egészen egyszerűen a táplálkozásban. Ósi története során az emberiség számos fertőzésnek, mérgezésnek volt kitéve, ám a túlélés érdekében különféle új táplálékköröket kellett bevonni az egyre növekvő lélekszámú közösségek ellátásába. Nem meglepő, hogy szinte minden vallásban megjelentek a táplálkozással kapcsolatos rítusok, tabuk, önkorlátozások.

Haidt szerint a különféle kultúrák, ideológiák közötti különbség abból adódik, hogy más és más morális alapra építenek, ezért különböző értékeket állítanak középpontba és szorítanak perifériára.

4.2. A morális önfelmentés

Az erkölcsös viselkedést a személyes és a közösségi jellemzők összehatása munkálja ki, és eredményét nehéz megjósolni. Az egyén sokszor felmenti önmagát, a közösség pedig elítéli. Máskor pedig éppen közösségi nyomásra kell megtennünk olyasmit, ami ellentmond egyéni erkölcsi meggyőződésünknek.

Az ember mindezek ellenére igyekszik úgy viselkedni, és úgy gondolkodni, hogy az egyaránt összhangban álljon a közösség normáival és a saját erkölcsi meggyőződéseivel. Igyekszünk humánusan viselkedni és elkerülni az embertelenséget, akkor is, ha ez csak bizonyos lemondás árán valósítható meg. A szabályok elsajátítása, átvétele, az önszabályozás és a kritikus önmagunkra tekintés révén – e kategóriák mentén, a körülmények figyelembevételével – folyamatosan értékkeljük a saját viselkedésünket. A cél az önértékkérzet, az önbecsülés fenntartása. Ha erkölcsileg elítélendő cselekedetekbe csúszunk bele, önbüntető szankciók lépnek életbe (lelkiismeret-furdalás, önértékkérzet csökkenése, rossz hangulat, stressz stb.). Ezek enyhítése érdekében egy sor olyan gondolati folyamat indul be, amely segít erkölcsileg elhatárolódnunk a tetteinktől. Ez egyfelől megvéd a kínos érzésektől, ugyanakkor növeli a további kihágások esélyét, hiszen önmagunk előtt nem kell „megfizetnünk” tetteinkért.

Az alábbiakban a morális önfelmentés legjellemzőbb trükkjeit tekintjük át a Stanford egyetem professzora, Albert Bandura összefoglalója alapján.²⁴

Az alaplogika mindig az, hogy elsősorban a körülmények mérlegelése során lehet csalni, hiszen a morális normák adott közegben viszonylag stabilak, ezeken

²⁴ BANDURA, A. (1999): Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*. [Special Issue on Evil and Violence]. No. 3. 193–209.

nehéz változtatni. Négy ponton lehet úgy értékelni az információkat, hogy eljuthassunk a morális önfelmentésig:

- a tett átcímkezése, újraértelmezése;
- az ártalomhoz való hozzájárulás, saját szerep minimalizált értelmezése;
- a következmények akcióhoz köthetőségének elkenése;
- a sérelem elszenvedője, az áldozat okolása és/vagy leértékelése.

4.2.1. A tett átcímkezése

A tett, amit már megtettek, megtörtént. Ezen már nem lehet változtatni. Viszont utólag át lehet címkézni, újra lehet értelmezni azt, melynek a következő módjait azonosította Bandura:

- Morális öngazolás: A tett elkövetője minden kreativitását latba vetve megmagyarázza, hogy tulajdonképpen miért is volt helyes, amit tett.
- Önfelmentő összehasonlítás, melynek két változata van:
- Az egyik lényege, hogy keresünk egy olyan példát a múltban, amit másvalaki tett, és sokkal súlyosabb volt, mint az, amit mi elkövettünk, így azzal összehasonlítva a mi tettünk már enyhébbnek ítéelhető.
- A másik lényege igazolni, hogy a becsületes megoldást már kipróbálta valaki és az hatástalan volt, kudarcot vallott
- Eufemizálás, azaz a finomkodó megfogalmazás.
- Ha például valakit kirúgunk, akkor „alternatív karrierlehetőséget biztosítunk a számára”, ami tulajdonképpen neki jó.
- Hasonló módon válik a hazugság „a tények egy másik verziójává”,
- a bombázás civil áldozatai pedig „járulékos veszteséggé”.
- Az alanyt nélkülöző, passzív módban történő megfogalmazás, illetve főnevesítő nyelvtani szerkezetek használata (pl. „Az okiratra folyadék ömlött, így nem lehetett felhasználni” sokkal jobban hangzik, mint a „az okiratra ráborítottam a kávét, ezáltal olvashatatlaná vált”).
- Élettelen tárgyakat ruházunk fel cselekvő erővel (pl. „A telefonfülke gyorsan közeledett az autóm felé, próbáltam kikerülni, de elkapta a kocsim elejét.”)

4.2.2. Az ártalomban betöltött saját szerep minimalizált értelmezése

A következő lépés az önfelmentés útján az, amikor a *tettek által keltett hátrányos hatásokat, illetve az ahhoz való hozzájárulásunkat átértékeljük.*

- Ennek egyik módja az, hogy minimalizálva észleljük az általunk elkövetett tett végeredményhez való hozzájárulásának mértékét, a másik pedig, hogy csökkentjük a következmények tettünkhöz köthetőségét.

Tipikus példa a „parancsra tettem”, „nem én vagyok a felelős, hiszen, ha én nem tettem volna meg, megtette volna más”, illetve a „nem azért halt meg, mert áttértem a másik sávba, hanem azért, mert túl gyorsan hajtott”. A felbujtás felelősségét ritkán vállalja fel nyíltan a hatalom, ezért sokszor inkább közvetett módon próbálják elérni, hogy a beosztott megtegye a morálisan vitatható tetteket a „saját közösség érdekében”. Általános módszer a gyűlöletkeltés, fanatizálás, bűnbakképzés, hiszen ezek révén külön parancs nélkül, „belső meggyőződésből” is az elvárások szerint cselekszik a csoporttag.

- Ugyancsak a felelősség szálainak összekuszálására épít a csoportban elkövetett rossz cselekedet, ahol nem köthető egyértelműen személyhez egy-egy tevékenységmozzanat.
- A személyes felelősség elcsalására bevett szokás az is, hogy a nemtelen cselekedetet több apró, önmagában ártalmatlan részletre osztjuk. Önmagában egyik tevékenységmozzanat sem okoz kárt, így nem kelt bűntudatot egyik résztvevőben sem a saját hozzájárulása, hiszen nem is látják át az egész folyamatot, összességében azonban kártékony végkimenetelt eredményeznek ezek a tettek. Amint rutinná válnak ezek a mozzanatok, mindenki igyekszik „jól” végezni a feladatát, a lehető legnagyobb jó szándékkal.

4.2.3. A tettek hátrányos hatásainak átértékelése, figyelmen kívül hagyása és eltorzítása:

Teszünk valamit, ami másnak, a közösségnek nyilván rosszat eredményez, de a következményeket figyelmen kívül hagyjuk, alulbecsüljük. a következő módokon:

A *távoli helyen, vagy időben később jelentkező kár* például kedvez az ilyen folyamatok kialakulásának. A katonai akciók például, amelyeket drónok által hajtanak végre, ilyenek, hiszen az irányító távol van a bevetés helyszínétől, és csak monitoron keresztül látja a feladat végrehajtását.

Ugyanilyen logika mentén számít hatékony lelkiismeret-kiiktató megoldásnak az *utasítási lánc alkalmazása*, ahol a parancs kiadásától a végrehajtásig több lépésfok is van. Az idői eltolásra fájóan aktuális példa a környezetszennyezés, ahol a majdani generációknak, unokáinknak okozunk megoldhatatlan problémákat a mai kényelmünkért cserébe.

4.2.4. Az áldozatok okolása, leértékelése, dehumanizálása:

Láthattuk, hogy személyes kontaktus megléte esetén – az ösztönös empátiás reakció miatt – sokkal nehezebb ártani olyan valakinek, akivel azonosulni tudunk. Aki

hasonló hozzánk, vagy *ismerős* a számunkra, az magasabb szintű empátiát vált ki, így nehezebb szembenézni vele a neki okozott kárral kapcsolatban. Ezt a hatást igyekeznek kivédeni a következő technikák:

- Személytelen, lealacsonyító kategóriákkal címkézzük az áldozatot, és nem tekintjük ugyanolyan érző, emberi lénynek, mint önmagunkat, akkor megszüntetjük az azonosulási alapot.
- Nem személy, hanem csoport hovatartozás szintjén azonosítjuk be a sértettet és sztereotípiák mentén alacsonyabb rendűnek vagy veszélyesnek ítéljük őt (pl. bőrszín, vallás, etnikum stb. alapján).
- Magát az áldozatot hibáztatjuk, amiért védekezésből, vagy a jó érdekében – amit az áldozat nem látott be – kénytelen volt ilyeneket tenni vele.

A morális én-felmentés sikereesebb, ha *fokozatosan bontakozik ki*, azaz először csak kis kihágásokat követ el a cselekvő, majd mikor az már megszokottá válik, egyre nagyobbakat. Ha ki akarjuk védeni ezeket az ön-beccapásokat, melyek nemtelen cselekedetekhez vezetnek, érzékenyek, tudatosnak kell lennünk már a legapróbb jelekre is, amik a lelkünkben jelentkeznek.

A *demokratikus* berendezkedés *kritikus* gondolkodása, a vélemények szabad megformálása hatékony eszközei a *tudatos ön-reflexiónak*, a morális önfelmentés kivédésének.

Jellemző, hogy kísérleti eredmények alapján (Simon Moss²⁵):

- az empátia és az abban való hit, hogy a saját cselekedeteink irányítják a sorsunkat, csökkentik a morális önfelmentés előfordulását;
- növeli viszont az önfelmentésre való hajlamot a cinizmus, az abban való hit, hogy sorsunk a szerencse és más tőlünk független tényezők eredményeképpen alakul, valamint az, ha valaki általában megbízhatatlannak tartja az embereket.

4.3. Ellenőrző kérdések:

- Sorolja fel, mi Bandura szerint az 5 morális alapidimenzió!
- Mondjon legalább 5 példát morális önfelmentésre!

²⁵ Moss, Simon (2016): *Moral disengagement. Elérhető: <http://www.sicotests.com/psyarticle.asp?id=390> (a letöltés dátuma: 2018.02.26.)*

5. SZEMELVÉNYEK A KORRUPCIÓ SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁJÁBÓL²⁶

5.1. A szociálpszichológia fogalma és tárgya

A szociálpszichológia a pszichológia azon ága, amely a társas- illetve társadalmi viselkedés tanulmányozására jött létre. Az egyik legnépszerűbb, *Allporttól*²⁷ származó definíció szerint *a szociálpszichológia az emberi kapcsolatok, interakciók tudománya, amely azt vizsgálja, hogy más emberek tényleges vagy implikált (feltételezett) jelenléte hogyan befolyásolja gondolatainkat, érzéseinket, szándékainkat, illetve viselkedésünket.*

Smith, Mackie és Claypool²⁸, az egyik legnépszerűbb és legfrissebb szociálpszichológiai tankönyv szerzői szerint a szociálpszichológia legfőbb kutatási területei a következők:

- A társas észlelés, ami arra koncentrál, hogy miképpen ismerjük meg, hogyan alkotunk képet a minket körülvevő személyekről illetve csoportokról.
- A társas befolyásolás, melynek fő kérdése, hogy miképpen gyakorolnak hatást egymásra az emberek.
- A társas kapcsolatok, ami azoknak a szociális kötelékeknek a vizsgálata, amelyek összekötik egymással az egyéneket illetve csoportokat.

Aronson²⁹ – az egyik híres szociálpszichológiai alapmű, *A társas lény* szerzője – szerint „*Nem feltétlenül örült, aki örült dolgokat művel*” (15. o.). Aronson mellett érvel, hogy a hétköznapi élethelyzetek esetenként nagyon erőteljes nyomást hordozhatnak magukban. Ez a társas szituációkban megjelenő nyomás az embereket akár olyan viselkedésmódok felé terelheti, amely természetüktől, értékrendjüktől, megszokott viselkedéseiktől távol áll, akár környezetük számára is váratlan, meglepő lehet.

Ezen elgondolás nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy a korrump viselkedések sem feltétlenül és kizárólag csak a korrupcióban részt vevő egyén sajátosságaiból vezethetők le, hanem lehetnek olyan társas folyamatok, helyzetek, amelyekben a legtöbb ember – erkölcsi fejlettségétől, személyiségjellemzőitől vi-

²⁶ CZIBOR Andrea (2018): *Szemelvények a korrupció szociálpszichológiájából.*

²⁷ ALLPORT, G. W. (1987): A modern szociálpszichológia történeti háttere. In PATAKI F. szerk.: *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény I.* Budapest, Tankönyvkiadó.

²⁸ SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016): *Szociálpszichológia.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

²⁹ ARONSON, E. (2008): *A társas lény.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

szonylag függetlenül – nagyon hasonló módon viselkedik.³⁰ A következőkben néhány olyan társas, társadalmi folyamatot tekintünk át, amelyek hozzájárulhatnak a korrupció kialakulásához és fennmaradásához, illetve ahhoz, hogy amúgy „rendes, becsületes” emberek is részt vegyenek korrupciós cselekményekben.

5.2. Az emberi csoportok pszichológiai sajátosságaiból fakadó magyarázatok

5.2.1. Norma, konformitás

A társas csoportokban, legyenek azok egészen kis létszámú csoportok (pl.: egy család, egy munkacsoport), vagy nagyobb közösségek (pl.: egy teljes vállalat, vagy akár egy nemzet), a csoporttagok gondolkodása, vélekedései az idő előrehaladtával jellemzően egyre inkább hasonlóakká válnak egymáshoz. A csoport befolyásolja tagjainak gondolkodását, viselkedését. Ahogy a csoporttagok egyre többet beszélgetnek egymással, egyre inkább megismerik egymás gondolkodásmódját, megjelennek a gondolatoknak, érzéseknek, cselekvéseknek olyan mintázatai, amikről tudni lehet, hogy a csoportban elfogadhatóak. Kialakulnak a tagokban olyan rutinok, mint például: „mi így szoktuk csinálni”, „mi erről így gondolkodunk”, „mi az ilyesmit elítéljük”, „nálunk ez elképzelhetetlen”. Ilyen módon kialakulnak a csoport normái, amit a csoport legtöbb tagja elfogad, helyesnek gondol és követ.

5.2.2. Miért tartjuk be a társas normákat?

Számos szociálpszichológiai vizsgálat igazolta, hogy mások, a csoport hatására az emberek hajlandóak változtatni véleményükön, akár szembe is mehetnek meggyőződéseikkel. Felmerülhet azonban a kérdés, *mi áll ennek az engedelmességnek, pszichológiai kifejezéssel élve konformitásnak a hátterében, vajon miért igyekszünk igazodni a csoport véleményéhez, döntéséhez.*

Ezen kérdésre adható főbb pszichológiai válaszok:

- A konszenzusra, a másokkal való egyetértésre, hasonlóságra való igényünk.³¹
- Az információbefolyás jelensége, amely arra a folyamatra utal, amikor azért változtatjuk meg véleményünket, mert úgy véljük, a csoport többi tagja jobban átlátja az adott helyzetet, több információja van róla, így számunkra is előnyösebb lesz, ha elfogadjuk véleményüket.

³⁰ ASHFORTH, B. E. – GIOIA, D. A. – ROBINSON, S. L. – TREVINO, L. K. (2008): Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management review*, Vol. 33. No. 3. 670–684.

³¹ SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016):

A mások általi elfogadás szükséglete. Az alapvető igényünk arra, hogy másokkal összetartozhassunk, mások kedveljenek, elismerjenek minket. A *korruptió* jelensége kapcsán is érdemes számolnunk ezzel: minél inkább azt szeretné valaki, hogy befogadják, elfogadják az adott csoportban, annál kevésbé lesz hajlamos megkérdőjelezni az ott uralkodó szokásokat, annál inkább igyekszik betartani az ott észlelt „játékszabályokat”, s akár elfogadni a korrupt gyakorlatokat, a szervezeti működéseket.

5.2.3. Hogyan alakulnak ki a normák a csoportban?

A következőkben annak járunk utána, hogyan alakulnak, formálódnak egy-egy csoport normái, kimondott vagy kimondatlan szabályai.

Azt gondolhatnák, hogy ha az emberek különböző vélekedésekkel, véleményekkel érkeznek a csoportba egy-egy dologgal kapcsolatban, akkor a csoportnorma e vélekedések valamiféle átlaga lesz, a szélsőséges álláspontok mintegy kiegyenlítik egymást. A szociálpszichológiai vizsgálatok nem ezt a megállapítást igazolják. Számos kísérlet, illetve valós élethelyzet bizonyítja ugyanis, hogy *a csoportokban a csoporttagok vélekedései gyakran nem átlagolódnak, hanem valamely szélsőséges irányba tolódnak el.* Ez a *csoportpolarizáció jelensége*, amelynek során, ahogy a csoporttagok beszélgetnek egymással, megvitatják véleményeiket, a csoportkonszenzus egyre radikálisabb lesz, s akár egy, a tagok egyéni véleményétől messze eső norma alakul ki.³² A szociálpszichológia álláspontja szerint az ilyen döntések olyan helyzetekben alakulnak ki, amikor a csoportban többen bizonytalanok, vagy nem igazán markáns véleménnyel bírnak az adott kérdésben. Ekkor hajlamosak a csoport vélt véleményének irányába elmozdulni, azokat a megfigyeléseiket, gondolataikat osztva meg a többiekkel, amelyek illeszkednek az addig hallott – vagy éppen sejtett – véleményekhez.³³

A konszenzus keresése a csoportban akár egészen extrém és káros formákat is ölthet, és az ún. csoportgondolkodás jelenségében csúcsosodhat ki. A csoportgondolkodás³⁴ akkor áll elő, amikor egy csoport tagjai minden áron megegyezésre, konszenzusra akarnak jutni: döntést kell hozniuk egy feszült, sürgető helyzetben. Ezekben a szituációkban a csoportok az *időnyomás* vagy a *feszültség* miatt nem tudnak elég időt szentelni arra, hogy az adott helyzet minden fontos aspektusát megvizsgálják, begyűjtsék a szükséges információkat. Gyakran előfordul, hogy ilyen helyzetekben a csoporttagok birtokában vannak olyan tudások, amelyek megkérdőjeleznék az éppen alakuló döntés helyességét, de nem adják közre azokat, mert úgy érzik, ezzel hátráltatnák a konszenzus kialakulását. A csoporttagok gyakran öncenzúrát gyakorolnak ilyenkor, nem mondják el ellenvéleményüket, kritikájukat, fenntartásaikat.

³² FORGÁCS J. (2007): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest, Gondolat; SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016):

³³ SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016).

³⁴ JANIS, I. L. (1972): *Victims of groupthink: a psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston, Houghton Mifflin.

Az olyan csoportokban van igazán nagy veszélye a csoportgondolkodásnak, amelyek tagjai nagyon hasonló háttérrel rendelkeznek, hasonló értékek fontosak számukra, és ahol e hasonlóságnak különös értéket is tulajdonítanak. Így a csoportgondolkodás folyamata révén létrejön ugyan egy gyors konszenzus a csoportban, a közösen kialakított vélemény azonban nem megbízható információkon alapul, nem jelenik meg benne minden szükséges szempont, sőt még a csoporttagok valódi véleményét sem tükrözi igazán. Paradox jelenség, hogy mindezek ellenére az így működő csoportok rendszerint nagyon biztosak döntésükben, optimisták a jövővel kapcsolatban, és a *sebezhetetlenség, tévedhetetlenség illúziója* is átíthatja működésüket.

Az előbbiekből talán látható, hogy a csoportgondolkodás számos csapdát rejt magában. De vajon hogyan küszöbölhetjük ki káros hatásait, mit tehetünk annak érdekében, hogy a csoportdöntések körültekintőbb módon születhessenek meg, és hogy a csoportkohézió ne torzítsa azokat.

A csoportgondolkodást segíthet kivédeni:

- Ha a csoport, vagy annak vezetője aktívan támogatja a kérdések és ellenvetések megfogalmazását. Akár olyan eszközzel is elősegítve ezt, hogy valamely csoporttag(ok)ra az ördög ügyvédjének szerepét osztja ki, vagyis azt teszi feladatukká, hogy kritizálják, kérdőjelezzék meg a döntést, fogalmazzanak meg ellenvéleményeket.
- Sokat segíthet az is, ha titkos szavazást alkalmaznak: azzal, hogy nem nyíltan, a csoport előtt kell vállalni véleményüket a csoporttagoknak (ld. Asch kísérlete), csökken a konformitás torzító hatása.

A csoportgondolkodás elleni küzdelmet segíti az is, ha külső szakértőket vonnak be a döntése, olyan személyeket, akik nem a csoport tagjai, így kevésbé hat rájuk a csoporttagságból fakadó nyomás az egyetértés felé.³⁵

5.2.4. Árral szemben: a kisebbségi befolyás

Az eddigiek alapján talán az kép kezd körvonalazódni, hogy a csoportnyomás olyan erős befolyásoló mechanizmus, ami rendre letöri az egyéni kezdeményezéseket, uniformizál és nem hagy igazán helyet a másképp gondolkodásnak. Számtalan példát tudunk azonban olyan helyzetekre, amikor egyetlen vagy néhány személy, akinek a csoport álláspontjától különbözött a véleménye, mégis meg tudta győzni a többieket, formálni tudta a csoport normáit. (Ennek talán egyik legemlékezetesebb illusztrációját a *Tizenkét dühös ember*³⁶ című film adja.)

³⁵ CSEPELI Gy. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

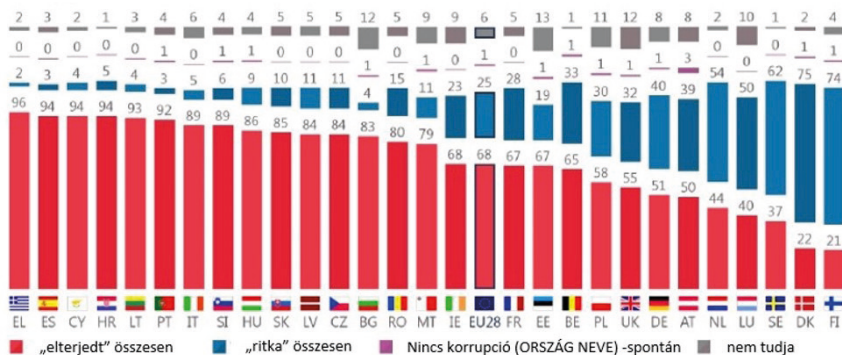
³⁶ <https://port.hu/adatlap/film/tv/tizenket-duhos-ember-12-angry-men/movie-2457>

Azon vizsgálatok³⁷, eredményei szerint, melyek központi kérdése az volt, vajon milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy csoportban a kisebbségi vélemény követőkre találjon, egy – a csoportnormától eltérő vélemény – az alábbi körülmények között készítheti álláspontja megváltoztatására a csoportot:

- minél nagyobb a kisebbség létszáma;
- a kisebbségi vélemény következetes, állhatatos képviselője;
- a kisebbségi véleményt képviselő csoporttagok magas státusza a csoportban;
- az eltérő álláspont világos, egyértelmű kifejtése, az érvelés eredeti, tárgynál maradó volta, és egyben a heves érzelmenyilvánításoktól, személyeskedéstől való mentessége.³⁸

A korrupció és a szilárd erkölcsiség – mint a korrupciós kihívással szembeni ellenállás képességének – megértése, kezelése kapcsán is fontosak lehetnek ezek a megállapítások. Arra vonatkozóan keltenek ugyanis reményt, hogy még egy olyan szervezetben is, ahol csoportnormává válik a korrupt viselkedés elfogadása, támogatása, gyakorlása, van esély arra, hogy a csoport ezzel kapcsolatos álláspontja megváltozzon. A szociálpszichológiai kutatások eredményei támpontot adhatnak ahhoz, hogy egy, vagy néhány, a korrupciót elítélő csoporttagnak hogyan érdemes fellépnie annak érdekében, hogy a társadalmi elvárásoknak nem megfelelő csoportnormákat alakítani, befolyásolni tudja.

5.2.5. Társadalmi normák a korrupcióra vonatkozóan

2. ábra

Megítélése szerint mennyire elterjedt a korrupció problémája országunkban?

Forrás: Special Eurobarometer Corruption Report (2017):

³⁷ HOLLANDER, E. P. (1964): *Leaders, groups, and influence*. Oxford University Press; MOSCOVICI, S. – NEMETH, C. (1974): *Social influence: II. Minority influence*.

³⁸ CSEPELI Gy. (2001); SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016).

Több forrás is kiemeli, hogy abban a döntésben, hogy egy személy részt vesz-e korrupcióban, az egyéni tényezőkön és a csoportdinamikai hatásokon túl nagy szerepe van a társadalmi normáknak is, amelyek között az illető személy szocializálódott, felnevelkedett.³⁹

Az *Európai Bizottság* 2005 óta két évente készít olyan felmérést (*Eurobarometer* címmel), amelyben – többek között a korrupció megítélését és elterjedtségének észlelését is vizsgálják az Európai Unió tagállamaiban. A felmérésekből kiderült, hogy az Unió egyes országainak lakói nagyon eltérő módon észlelik, és eltérő mértékben tartják problémának a korrupciót hazájukban. A 2. ábra a 2017-es felmérés eredményeit mutatja.

Az eredményekből tisztán látható, hogy míg egyes északi (gazdaságilag fejlettebb) országokban (pl.: Dánia, Finnország, Svédország), a válaszadók úgy észlelik, ritkán találkoznak korrupcióval, addig egyes dél- és közép-kelet-európai tagállamban a megkérdezettek jó része úgy érzi, hazájában gyakran előfordul korrupció.

A *Transparency International* által végzett felmérések is hasonló összefüggésekre világítanak rá (lásd: 3. ábra). Az általuk használt, ún. *Korrupció Érzékelési Index* egy olyan mérőszám, amely több forrásra támaszkodva, egy 0 (nagyon korruptnak érzékelt) és 100 (nagyon tisztának érzékelt) közötti skálán helyezi el az országokat a tekintetben, hogy az adott ország lakói mennyire érzik úgy, hogy a közsférát átszövi a korrupció. Az alábbi ábrán a 2017-es felmérés eredményei láthatók. (Magyarország a 180 országot rangsoroló lista 66. helyén szerepel 45 ponttal.)

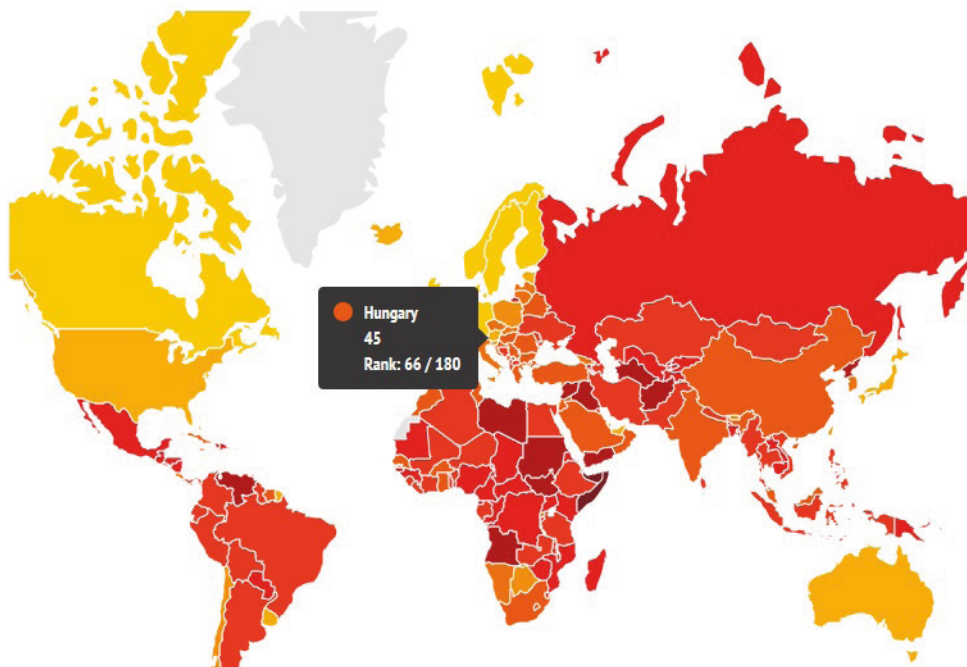
Abban a tekintetben is találunk országok közötti különbségeket, hogy *melyek azok a viselkedések, amelyeket korrupciónak minősítenek*. Az Eurobarometer-felmérés kitér arra a kérdésre is, hogy a közszolgáltatásokért adott pénz, ajándék, illetve szívesség mennyire elfogadott az adott országban. A nemzetek közötti különbségek szembeűnők: míg például a dánok csupán 9%-a tartotta elfogadhatónak, ha valaki szívességet ajánlott fel közszolgáltatásokért cserébe, addig a magyarok 59%-a találta mindig vagy esetenként elfogadhatónak.

A korrupció észlelése, és a korrupt viselkedésekkel kapcsolatos attitűdök tehát gyakran összefonódnak. Azokban az országokban, ahol a korrupció erőteljesebben átszövi a társadalmat, az adott állam polgárai is rendszerint elnézőbbek a korrupt eseményekkel szemben, és hajlamosabb szabálysértésekre.⁴⁰

³⁹ KLOTZ P. (2017): *Az integritás-szemlélet lehetőségei a korrupció elleni fellépésben, különös tekintettel a munkaköri kockázatok elemzésére. Doktori disszertáció.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

⁴⁰ KLOTZ P. (2017).

CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2017

3. ábra

A Transparency International által 2017-ben mért Korrupció Érzékelési Index alakulása a világban

Forrás: <https://transparency.hu/adatok-a-korrupciorol/korrupcio-erzekelesi-index>

5.3. Az emberi gondolkodás néhány sajátos mechanizmusa

A csoportdinamikai sajátosságokon túl a társas helyzetekkel kapcsolatos emberi gondolkodásnak is vannak jellegzetességei, amelyek sérülékennyé tehetnek minket a korrupcióval szemben, azaz megingathatják a szilárd erkölcsiségünket, melyek a következők:

- A viszonzás (reciprocitás) normája, melynek lényege, hogy ha valaki szíveséget tesz nekünk, nyomást érzünk arra, hogy azt viszonzzuk.

- A viszonzás normája a korrupció jelenségének magyarázatában is segítségünkre lehet.⁴¹, amikor valaki számító módon tesz szívességet másnak azért, hogy az illetőtől adandó alkalommal egy viszonzószívességet várhasson cserébe.
- A viszonzás normája az ún. korrupciós spirál jelenségét is magyarázhatja: a szívességek és viszonzószívességek rendszeréből nehéz kiszállni, egyre nagyobb visszaéléseket hoznak magukkal a kezdeti apró szabálytalanságok.
- Hiány, sürgősség észlelése mely szerint nem feltétlenül tudatosan, de felértékelődnek számunkra azok a lehetőségek, amik csak rövid ideig, vagy kevesek számára elérhetők.⁴²

A következetesség elve, mely szerint *az emberek igyekeznek következetesek lenni viselkedésükben*. Ha egyszer hoztunk egy döntést, utána törekszünk arra, hogy további döntéseink, lépéseink azzal összhangban legyenek.⁴³A korrupciós esetek vizsgálatánál is gyakran kiderül, hogy a nagy összegű visszaélések apróbb, jelentéktelennek tűnő szívességekkel kezdődtek.

5.4. A korrupció dinamikája a játékelméletek szemszögéből

A következőkben különböző játékelméleti helyzeteket hívunk segítségül a korrupció dinamikájának mélyebb megértéséhez. A játékelmélet *azzal foglalkozik, hogy olyan többszemélyes helyzetekben, amikor a résztvevőknek döntéseket kell hozniuk és a szereplők döntései hatással vannak egymásra, milyen alternatívák, stratégiák adódnak, és mely választási lehetőségek lehetnek racionálisak, észszerűek*. Ha pszichológiai perspektívából nézzük, a játékelmélet *konfliktushelyzeteket modellez*, és azok elemzésére, feltárására használható.⁴⁴

Az alábbiakban néhány gyakran használt játékelméleti szituációt mutatunk be: először megnézzük, hogyan használják ezeket a modelleket pszichológiai kísérletekben, majd megvizsgáljuk, hogy e helyzetek miképpen használhatók fel a korrupció jelenségének magyarázatára.

⁴¹ DARLEY, J. M. (2004): The cognitive and social psychology of contagious rganizational corruption. *Brooklyn Law Review*, No. 70, 1177.

⁴² CIALDINI, R. B. (2009): *Hatás. A befolyásolás pszichológiája*. Budapest, HVG könyvek. 17–325..

⁴³ CIALDINI (2009).

⁴⁴ FORGÓ F. (2009): Mivel foglalkozik a játékelmélet? *Magyar Tudomány*, 170. évf. 5. sz. 515–528.

5.4.1. Fogolydilemma

A fogolydilemma⁴⁵ a játékelmélet egyfajta „alapjátéka”⁴⁶, amelynek legegyszerűbb változata az egyik elsőként használt, és azóta is töretlenül népszerű játékelméleti kísérleti elrendezés⁴⁷.

A fogolydilemma alaphelyzetét a következőképpen érdemes elképzelni. „Egy közösen elkövetett bűntény miatt letartóztatnak két személyt, akik előzetesen megállapodtak abban, hogy nem tesznek terhelő vallomást egymásra nézve. Kihallgatásuk során azonban elkülönítik őket egymástól, és a nyomozó közli mindkettőjükkel, hogy enyhébb büntetés várja őket, ha a másik ellen vallanak. A dilemma abban jelentkezik a számukra, hogy mindkét félnek kifizetődőbb csalni, ha a másik tartja a szavát. Ha ugyanis „A” elfogadja a nyomozók csábító ajánlatát és vall, miközben „B” tartja magát az eredeti megegyezéshez, akkor „A” megússza, B viszont a maximális büntetést kapja. Ezzel szemben „A” nagyon rosszul jár, ha kooperál, miközben „B” elárulja. Ha viszont mindketten hallgatnak, kisebb büntetést kapnak. Végül, ha mindketten megszegik szavukat és beárulják egymást, akkor közösen bűnhődnek.”⁴⁸ (1. táblázat)

1. táblázat
A fogolydilemma

		B játékos	
		Együtműködik a társával	Dezertál
A játékos	Együtműködik a társával	A: 1 év börtön B: 1 év börtön	A: 3 év börtön B: szabadon távozhat
	Dezertál	A: szabadon távozhat B: 3 év börtön	A: 2 év börtön B: 2 év börtön

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A fogolydilemma helyzet a korrupciós folyamat azon szakaszát segíthet megérteni, amikor már megtörtént a korrupciós „alku”, a korrupció kezdeményezője és fogadója

⁴⁵ LUCE, R. D. – RAIFFA, H. (1957): *Games and decisions: Introduction and critical survey*. New York, Wiley.

⁴⁶ SZAKADÁT I. (2008): *Cselekvésemélet dióhéjban. Játék, elmélet, módszer, tan- Weber: újratöltve*. Budapest, Typotex.

⁴⁷ OSTROM, E. (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York, Cambridge University Press; MÉRŐ L. (2013): *Mindenki másképp egyforma*. Budapest, Tericum.

⁴⁸ BERECKZEI T. (2009): *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest, Typotex Kiadó.

között „megkötöttetett az üzlet”. Ilyenkor a legtöbb esetben mindkét fél tudja, hogy tisztességtelen, törvénytelen az, amiben részt vesznek. A legtöbb embernél ez bizonyos mértékű *szorongást* (erkölcsi, etikai aggályokat, vagy akár csak a lelepleződéstől való félelmet) von magával. E szituáció struktúrája erősen hasonlíthat a fogolydilemmára: mindkét fél eldöntheti, hogy benne marad a korrupt kapcsolatban, vagy büntudatát enyhítendő (és alacsonyabb büntetés reményében) feladja magát és igyekszik kiszállni belőle. Mindkét felet erősen foglalkoztathatja, vajon mit fog tenni a másik, hiszen ettől függ, az ő számára mi lenne a legracionálisabb lépés.

A kutatások azt igazolták, hogy nagy szerepe van annak, hogy milyen jutalmakat, büntetéseket kapcsolnak az egyes választásokhoz. Ha például a rendszer lehetőséget biztosít arra, hogy a korrupcióban részt vevő, de azt leleplező fél mérsékelt büntetéssel tudjon kilépni a korrupt kapcsolatból, míg a másik felet felelősségre vonják, a dezertálás (s ily módon a korrupció napvilágra kerülésének esélye) megnő.

5.4.2. Közjavak-játék

A közjavak-játék olyan kísérleti elrendezés, amelyben *egyidejűleg több* (általában négy-öt) *személy vesz részt*. A résztvevőknek több meneten át döntéseket kell hozniuk egy adott összeggel kapcsolatban, amelyet a kísérlet vezetője bocsát rendelkezésükre. A résztvevők minden kör elején dönthetnek arról, hogy a rendelkezésükre álló összegből felajánlanak-e valamennyit, és ha igen, mennyit a csoport közös számlájára. Az az összeg, amely nem kerül felajánlásra, egyéni számlájukon gyűlik a játék végéig. A felajánlott összegeket a kísérlet vezetője megtöbbszörözi, és így juttatja el a csoport közös számlájára. A csoport számláján összegyűlt pénz minden forduló végén felosztásra kerül a résztvevők között: mindenki egyenlő arányban részesül belőle, befizetéseitől függetlenül; a pénz egyéni számlájukat gazdagítja. A résztvevők általában nyomon követhetik egymás felajánlásait, és ennek fényében hozhatják meg a következő fordulóra vonatkozó döntésüket. A játék végén a résztvevők általában hazavihetik azt az összeget, amely a játék folyamán egyéni számlájukon összegyűlt⁴⁹. A közjavak-játék tehát csoportszintű dilemmahelyzet, amelyben az egyéni érdek a csoport közös céljával kerül szembe.

A közjavak-játék sok hétköznapi élethelyzet, *döntési szituáció modellezésére felhasználható* (pl. *környezetvédelmi* kérdések demonstrálására⁵⁰, *adórendszer* működése, *munkahelyi teamek* működésének modellezése, stb.)

⁴⁹ CZIBOR (2017).

⁵⁰ VAN VUGT, M. (2009): Averting the Tragedy of the Commons: Using Social Psychological Science to Protect the Environment. *Current Directions in Psychological Science*, No. 18. 169–173.

2. táblázat
A Közjavak-játék (saját szerkesztés)

	A	B	C	D	E
1. forduló	0	120	200	100	50
2. forduló	0	100	200	100	50
3. forduló	0	80	200	80	0
4. forduló	0	60	200	80	0
5. forduló	0	40	200	50	0

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A közjavak-játékkal végzett vizsgálatok tapasztalatai azt mutatják, hogy a játék során az emberek többsége három, viszonylag jól azonosítható stratégia egyikét követi:

- Az egyik legnyilvánvalóbb, „leglátványosabb” stratégia az ún. potyautasoké. Ők azok a csoporttagok, akik nem vagy csak elenyésző mértékben hajlandók hozzájárulni a közös javakhoz. Befizetéseik alacsonyak, előfordulhat, hogy semennyivel sem járulnak hozzá a közös kasszához. (Az 5. ábrán „A” játékos) Egyes elemzések azt mutatják, hogy a játékosok nagyjából harmada sorolható e kategóriába⁵¹
- Az egyének többsége egy másik, jól azonosítható stratégiát követ. Fischbacher és munkatársai feltételes együttműködőnek nevezik azokat az egyéneket, akik a játék kezdetén közepes mértékben kooperálnak (vagyis a maximálisan felajánlható összeg 40–60 százalékát fizetik be a csoport számlájára), majd együttműködési hajlandóságukat annak megfelelően alakítják, hogy milyen viselkedésmódokat tapasztalnak társaik körében. (pl.: „B” játékos)
- A potyautas és a feltételes együttműködés normáját követő egyéneken kívül, a társas dilemmákban gyakran felbukkan egy harmadik stratégia: az altruistáé, aki minden rendelkezésére álló erőforrást a csoport javára fordít, függetlenül attól, hogy a csoport többi tagja milyen mértékben kooperatív. (pl. „C” játékos)⁵²

⁵¹ FISCHBACHER, E. – GACHTER, S. – FEHR, S. (2001): Are people conditionally cooperative? Evidence from a public goods experiment. *Economic Letters*, No. 71. 397–404.

⁵² MOZSÁR F. (2009): Public Goods, Private Interest and Altruism. In BAJMÓCY Z. – LENGYEL I. (eds). *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. Szeged, JATEPress. 87–96.

A közjavak játékkal végzett vizsgálatok arra mutattak rá, hogy ha a kísérleti csoportokban megjelenik legalább egy potyautas tag, a csoporttagok lassanként – vagy egyes esetekben egészen gyorsan – elveszthetik együttműködési kedvüket, a befizetések pedig folyamatosan csökkenni kezdenek.

A korrupció jelensége kapcsán a közjavak játék abban a tekintetben lehet hasznos modellhelyzet, hogy képes megvilágítani, hogy egy csoporton belül milyen hatása lehet a korrupció megjelenésének. A *korrupció és a potyautas stratégia ugyanis számos hasonlóságot*, párhuzamot mutat egymással. Mindkettő a közös célok, közös érdekek ellen hat, azokat lehetetleníti el, a közös kasszából húz ki forrásokat, egyéni érdekek által vezérelve. Mindkettő a többieket, a többi csoporttagot használja ki, károsítja meg; mind a korrupció résztvevői, mind a közjavak-játék potyautasai úgy tesznek szert egyéni előnyökre, hogy eközben másoknak hátrányt okoznak.

5.5. Ellenőrző kérdések

- Mit jelentenek a norma és a konformitás fogalmak?
- Hogyan alakulnak ki a csoporton belüli normák?
- Mit takar a csoportgondolkodás jelensége? Melyek azok a helyzetek, amelyekben ez tetten érhető, illetve mit tehetünk ellene?
- Milyen sajátos mechanizmusok, torzítások fedezhetők fel az emberi gondolkodásban, amelyek sérülékennyé tehetnek minket a korrupcióval szemben?
- Mit takar a fogolydilemma elnevezésű kísérleti helyzet? Hogyan használhatjuk e vizsgálatok tanulságait a korrupció jelenségének megértésére?
- Hogyan zajlik a közjavak-játéka? Milyen jellemző stratégiák figyelhetők meg benne? Mely stratégiával hozhatjuk összefüggésbe a korrupt magatartást?

6. A SZILÁRD ERKÖLCSISÉG MÉRÉSÉRE MEGALKOTOTT SZEM-MODELL ISMERTETÉSE ÉS A KÖZIGAZGATÁSBAN VALÓ ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI⁵³

6.1. A tervezett viselkedés elméletének ismertetése

A pszichológia tudománya igen régóta kutatja az emberi viselkedést, amellyel kapcsolatban talán az egyik legfontosabb kérdés, hogy milyen előzményekből tudunk következtetni arra, hogy valaki egy konkrét cselekedetet végrehajt-e vagy nem, azaz esetünkben képes-e ellenállni egy konkrét korrupciós kihívásnak vagy nem. Az előzmények között természetesen fontos figyelembe venni az *egyén emberi jellemzőit* épp úgy, ahogy az *adott helyzetben jelen lévő külső körülményeket* is, amelyek keretet adnak a konkrét viselkedéshez.

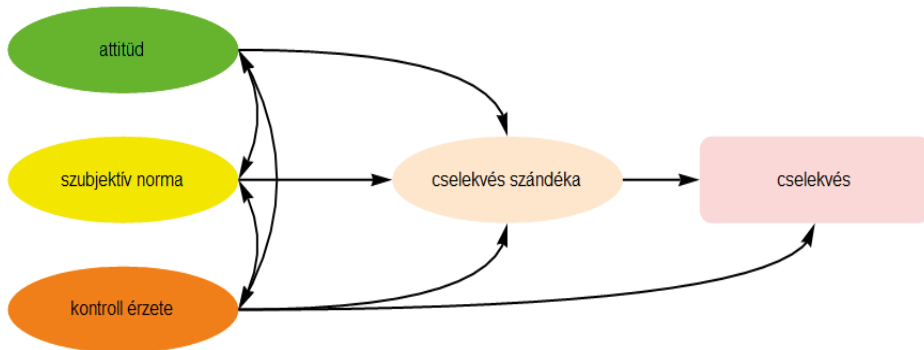
Arra a kérdésre, hogy vajon bizonyos tényezők ismerete alapján bejósolható-e az, hogy miként fog az egyén egy adott helyzetben viselkedni, számos kutató számos különféle módon válaszolt. A megalkotott modellek közül az egyik legsikeresebb és egyben legerterjedtebb Ajzen⁵⁴ tervezettviselkedés-elmélete (a továbbiakban: TVE; eredeti nyelven: *The Theory of Planned Behavior*).

A TVE értelmében egy konkrét cselekvésre – esetünkben a korrupciós kihívásnak ellenállni képes szilárd erkölcsiségű viselkedésre – vonatkozó befolyásoló tényezők az *attitűd*, a *szubjektív norma*, a *kontroll érzete*, valamint a mindebből összegzetten kialakuló *cselekvéses szándék*. Mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a modell elsősorban a három alaptényezőnek, az attitűdnek, a szubjektív normának és a kontroll érzetének a cselekvéses szándék kialakulására való hatását magyarázza, így önmagában nem képes azt bejósolni, hogy egy adott helyzetben – a modell alapján akár bizonyítottan is meglévő cselekvéses szándék mellett – valójában megnyilvánul-e a vizsgált viselkedés vagy nem. Mégis nagyon fontos ez a modell a viselkedés megértésében, mivel általában jellemző, hogy az emberek hajlamosak a szándékaikkal összhangban cselekedni.

⁵³ MALÉTSZABÓ E. (2018): *Bevezetés a korrupció pszichológiájába*

⁵⁴ AJZEN, I. (1991): The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, No. 50. 179–211; AJZEN, I. (2005): *Attitudes, personality, and behavior* (2nd. Edition). Milton-Keynes, England, Open University Press / McGraw-Hill

A TVE általános modelljét szemlélteti az alábbi ábra, amely megegyezik a szakirodalomban megjelenő ábrázolással.⁵⁵

4. ábra
A tervezett viselkedés elméletének modellje

Forrás: HUNYADI Gy. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.

Az ábrán megjelenő nyilak a kutatásokkal⁵⁶ már sokszor bizonyított hatásokat jelölik, amelyek nagysága természetesen egymástól és az adott helyzettől függően is eltérő mértékű lehet.

6.1.1. Az attitúdkomponens

Az attitúd – ahogy arról már szó volt a szociálpszichológiai megközelítést tárgyaló fejezetben is – a szociálpszichológia egy igen elterjedt és sokat vizsgált fogalma, amelynek ebből következően számos meghatározása létezik. Talán az egyik legáltalánosabb és leginkább elfogadott változata szerint az attitúd egy a vizsgált tárgyra (az attitúd tárgyára) vonatkozó értékelések összegzése a jó és rossz dimenziójában kifejezve.⁵⁷

Az attitúd tárgya bármi lehet, akár egy *fogalom* (mint például szerelem, vagy jelen tankönyv tárgya a korrupció és ellentetteje, a szilárd erkölcsiség), egy *foglalkozás* (például hivatali ügyintéző), vagy akár egy adott *személy* is (például politikus vagy anyós).

⁵⁵ AJZEN (2005).

⁵⁶ AJZEN. (2005).

⁵⁷ MAIO, G. R. – HADDOCK, G. (2010): *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. London. SAGE Publications Ltd.

Az attitűd tartalma igen összetett. Azt feltételezzük róla, hogy bizonyos információkon alapul, melyek a következők:

- a kognitív (gondolati) komponens, amely az attitűd tárgyával kapcsolatos gondolatainkat, elképzeléseinket, hiedelmeinket tartalmazza;
- az affektív (érzelmi) komponens, ami az attitűd tárgyával kapcsolatos érzelmeinket, érzéseinket tartalmazza;
- valamint a viselkedéses komponens, amely az attitűd tárgyával kapcsolatos korábbi tapasztalataink tárházát jelöli.

Fontos jellemzője még az attitűdnek, hogy nem öncélú, számos olyan funkciója van, melyek elősegíthetik a mindennapi működésünket:

- ismereti funkció: megkönnyíti az új ismereteink elsajátítását és rendszerbe foglalását (tudjuk, hogy mi hova tartozik, jó vagy rossz);
- haszonelvű funkció: lényege, hogy azért veszünk át attitűdöket, illetve utasítunk el, mert valamit el akarunk érni, vagy el akarunk kerülni az attitűdök révén;
- Értékkifejező funkció: az attitűdjeinken keresztül vagyunk képesek ki nyilvánítani a belső értékeinket, ami erősíti a hitünk, az életfelfogásunk, a világnézetünk érvényességét.

Az attitűd *erőssége* is nagy mértékben befolyásolja azt, miként dolgozzuk fel a minket érő információkat, ezen keresztül pedig azt is, hogy miként viselkedünk egy az attitűd tárgyát érintő helyzetben.

Fontos hangsúlyozni, hogy az attitűd lehet egyértelműen megnyilvánuló, könnyen felismerhető, az egyén számára jól ismert (*explicit attitűd*). Létezik azonban az attitűdnek egy főként tudattalanul, az egyén számára sem teljesen ismert módon működő formája is (*implicit attitűd*), amelynek a külső szemlélő által történő felismerése, vagy akár különböző pszichológiai tesztekkel történő felmérése sokkal nehezebb. (Az attitűdökre vonatkozó konkrét példákat lásd e-learning tananyagban.)

6.1.2. A szubjektív normakomponens

A TVE-modellben a *szubjektív norma* alatt két tényező összességét értjük. Egyrészt azt, hogy a *minket körülvevő emberek* (egyének és csoportok egyaránt: házastárs, pár, család, barátok, munkatársak stb.) *véleményünk szerint mennyire szeretnék azt, hogy mi az adott cselekedetet megtegyük* (ellenálljunk a korrupciós kihívásnak), vagy éppen ne tegyünk meg (azaz ne álljunk ellen a korrupciós kihívásnak); másrészt pedig azt, hogy mi *mennyire akarunk ennek az elvárásnak megfelelni*, azaz szeretnénk-e úgy cselekedni, ahogy mások elvárják tőlünk vagy nem.

Nyilvánvaló, hogy mindebben fontos szerepet játszik az is, hogy a minket körülvevők miként viselkednek, azaz ők megteszik vagy nem a vizsgált cselekedetet, hiszen számunkra mindenképpen *mintaként* jelennek meg ezek a személyek. Természetesen az sem mindegy, hogy milyen *érzelmi viszony* fűz bennünket ezen személyekhez. Ha valakit szeretünk, és ragaszkodunk hozzá, valószínűleg fontosabb és egyben befolyásolóbb lesz számunkra a véleménye, mint annak, akihez kevesebb érzelem fűz bennünket. A számunkra *példaképként* megjelenő emberek viselkedése pedig nagy valószínűséggel, mint követendő minta fogja befolyásolni a cselekedeteinket.

Amennyiben viszont valakihez negatív érzelmek fűznek bennünket, úgy az ő véleménye valószínűleg épp ellentétes hatással lesz ránk, azt leszünk hajlamosabbak megcsínálni, amit ő nem szeretne, ami az ő számára kevésbé vonzó.

Összegezve a fentieket elmondhatjuk, hogy a minket körülvevő emberekhez fűződő érzelmeink pozitív, illetve negatív volta meghatározza azt, hogy a véleményük szerinti cselekedet számunkra követendő vagy éppen ellenkezőleg elvetendő lesz-e, az érzelem erősségének mértéke pedig ezen hatás nagyságát befolyásolja.

6.1.3. A szubjektív kontrollkomponens

A TVE-modellben a *szubjektív kontroll érzete* arra utal, hogy miként érezzük/érezkeljük, mennyire nehéz vagy éppen könnyű végrehajtani az adott cselekedetet. Ezzel kapcsolatban kezdjük el magunkban megvizsgálni azt, hogy vajon rendelkezésünkre áll-e minden erőforrás, ami az adott cselekedet végrehajtásához kell, vagy nem. Természetesen amennyiben valamilyen erőforrás hiányzik, a cselekedet végrehajtására vonatkozó szándékunk feltételezhetően kisebb lesz, míg ha véleményünk szerint minden a rendelkezésünkre áll, nagyobb.

Minderre jelentős hatással tudnak lenni a vonatkozó múltbeli tapasztalataink is. Amennyiben egy adott cselekedetet a múltban már könnyen végre tudtunk hajtani, úgy valószínűleg azt érezzük, ezt bármikor meg tudnánk tenni, tehát a szubjektívkontroll-érzetünk magas lesz. Amennyiben azonban mindezzel ellentétben a múltban ezt az adott cselekedetet már próbáltuk, de nem sikerült, úgy mindezen tapasztalat csökkentheti a szubjektívkontroll-érzetünket.

Hangsúlyozandó, hogy nemcsak a saját tapasztalatunk lehet minderre befolyással, hanem az úgynevezett másodkézből származó információ is, azaz *mások vonatkozó tapasztalata*. Ha azt tapasztaljuk, hogy másoknak általában sikerül végrehajtania az adott cselekedetet, úgy mi is hajlamosak vagyunk elhinni azt, hogy képesek lennénk rá.

6.2. A szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott elméleti SZEM-modell bemutatása⁵⁸

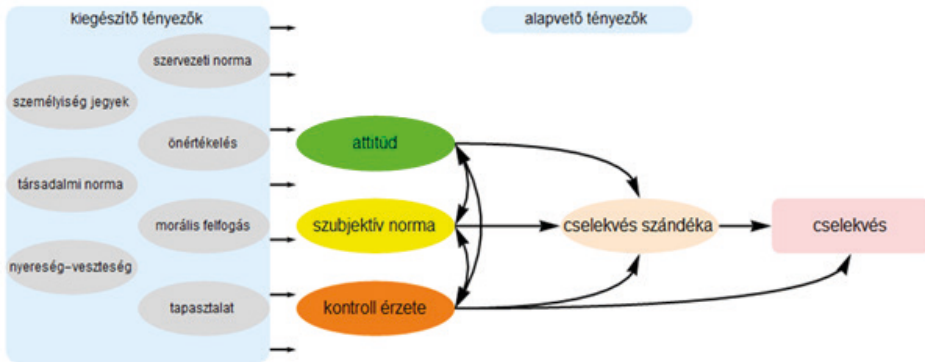
A SZEM-modell megalkotói három fontos alapfeltevés megfogalmazásából indultak ki az elméletük megalkotása során:

1. *Korrupcióban részt venni, korrupciós cselekedetet végrehajtani véletlenül nem lehet, arra legalább szándék szintjén készülni kell.*
2. *A szilárd erkölcsiség nem velünk született, hanem tanult tulajdonságunk, amit tágabb és szűkebb környezetünktől tanulunk meg, a megszerzett információkat egyéniségünknek megfelelően átalakítjuk, átszínezzük, és végül beépítjük a személyiségünkbe. Összegezve tehát: senki nem születik eleve erkölcsösnek vagy erkölcstelennek, hanem élete során válik azzá.*
3. *Az első két feltételezést elfogadva nyílik lehetőség arra, hogy megfogalmazzuk a harmadik alapvetést, amely szerint megfelelő képzéssel, szabályozással, példamutatással befolyásolni tudjuk az egyének szilárd erkölcsiségüvé válásának folyamatát.*

A szilárd erkölcsiség mérésére javasolt elméleti háttérmodellként megalkotott SZEM-modell alapvetően a TVE-modellre épül. Figyelembe véve azonban, hogy igen sokféle külső és belső tényező képes befolyásolni a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességet a SZEM-modellben a TVE három alaptényezőjét, a *szilárd erkölcsiségű viselkedésre vonatkozó attitűdöt, szubjektív normát és észlelt kontrollt* kiegészítették néhány további, a szilárd erkölcsiségű viselkedést feltételezhetően befolyásoló tényezővel. (lásd 7. ábra)

A SZEM-modell *alap-* és *kiegészítő tényezőit*, valamint a közöttük feltételezett egymásra hatást (az ábrán nyílak jelölik) jeleníti meg az alábbi ábra. Jól felfedezhető benne a TVE modell, mint kiindulási alap, valamint a kiegészítő tényezők fontos szerepe. Mindenképpen hangsúlyozni kell azonban, hogy ezen kiegészítő tényezők nem közvetlenül, hanem a TVE modell alaptényezőin keresztül képesek befolyásolni az egyén korrupciós kihívásnak való ellenállásra vonatkozó szándékát, ezen keresztül pedig a konkrét szilárd erkölcsiségű viselkedés megnyilvánulását.

⁵⁸ HUNYADI Gy. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.

5. ábra
A SZEM-modell belső összefüggései

Forrás: HUNYADI Gy. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 52.

6.3. A SZEM-modell kiegészítő elemei

6.3.1. Személyiségjegyek

A SZEM-modell alapfeltevése szerint nem születünk korruptnak, és olyan sem létezik, hogy korrupt személyiség. Sokkal inkább igaz, hogy az életünk során, egyfajta tanulási folyamat eredményeként, a fejlődésünk révén válunk korrupttá vagy éppen szilárd erkölcsűvé. Ennek ellenére nyilvánvaló ténynek tekinthető, hogy a személyiségünk alapvetően befolyásolni képes azt, hogy ez a tanulási folyamat miként alakul, illetve a modell további tényezőire is feltételezhetően jelentős hatást gyakorol. Ennek megfelelően elképzelhetetlen az, hogy a kiegészítő tényezők között ne kerüljön megemlítésre az egyén személyiségjegyeinek a hatása.

Jelenleg a nem kóros személyiség vizsgálatára világszerte talán a leginkább elterjedt és elfogadott felfogásnak a McCrea és Costa⁵⁹ (1987) ötfaktoros (Big Five)

⁵⁹ MCCREA, R. R. – COSTA, P. T., Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 52. 81–90.

modellje⁶⁰ tekinthető, amelyet részletesen tárgyalunk a tananyag II.2. alfejezetében. Az elmélet könnyű megérthetősége miatt igen elterjedt lett, és számos vizsgálatot végeztek vele, melyek közül Murphy, K. R. és Lee, L. L.⁶¹ kimutatta, hogy a Big Five modell *lelkiismeretességfaktora* és az integritás – mint a szilárd erkölcsiség személyiségjegye – pozitívan függ össze. Azaz eredményeik alapján egy erősen lelkiismeretes ember integritása és szilárd erkölcsisége is erősebb.

Giluk, T.L. és Postlethwaite, B.E.⁶² (2014) több mint száz empirikus (gyakorlati, kísérleti alapú) vizsgálat tapasztalatát összegezték és elemezték, melynek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a Big Five modell *lelkiismeretesség-* (kötelességtudat, felelősség) és *barátságosság-* (őszinteség, szeretetreméltóság) faktorra bizonyítottan negatív kapcsolatban van az akadémiai „becstelenség/puskázás, csalás, plágium” kategóriával. Mindez alapján az a személy, aki kötelességtudó, felelősségteljes, emellett pedig még őszinte, barátságos és szeretetreméltó, sokkal kisebb valószínűséggel követ el becstelenséget (csal, puskázik stb.), mint az, akit ezen tulajdonságok nem jellemeznek.

6.3.2. A „Composite” modell (tapasztalat, nyereség-veszteség, önértékelés)

Több kutatót is megihletett Ajzen TVE-modellje, közülük Eagly és Chaiken⁶³ a „the composite attitude-behavior model”-jében (fordítása: *összetettattitűdviselkedés-modell*) a TVE-modell továbbfejlesztéseként további három fontos tényezőt vezetett be az alaptényezők mellett:

- a múltbeli szokások/tapasztalatok hatását;
- a keletkező nyereség-veszteség mérlegelését;
- valamint azt, hogy a végrehajtott cselekvés után az önértékelés hogyan változik/változhat.

Guo, Xiao és Tang⁶⁴ a vásárlók megtartásának modelljeként alkalmazták mindezt. Eredményeikben kiemelt szerepet kapott a vásárlók *nyereség-veszteség* mérlegelése, amely a cselekedetet megelőzően annak az átgondolására utal, hogy:

⁶⁰ VARJÚ N. – MITYÓK Cs. (2017): Szemelvények a korrupció személyiséglélektanából. In MALÉT-SZABÓ E. szerk.: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

⁶¹ MURPHY, K. R. – LEE, L. L. (1994): Personality Variables Related to Integrity Test Scores: The Role of Conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, Vol. 8. No. 4. 413–424.

⁶² GILUK, T. L. – POSTLETHWAITE, B. E. (2015): Big Five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, No. 72. 59–67.

⁶³ EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*. Orlando, FL: Harcourt Brace.; EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (1998): Attitude structure and function. In GILBERT, D.T. – FISKE S. T. – LINDZEY G. ed: *The handbook of social psychology*. 4th edn. Vol. 1. New York: McGraw-Hill. 269–322.; EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (2007): The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, No. 25. 582–602.

⁶⁴ GUO, L. – XIAO, J. J. – TANG, C. (2009): Understanding the psychological process underlying customer satisfaction and retention in a relational service. *Journal of Business Research*, No. 62. 1152–1159.

- ha valamilyen pozitív cselekményt megcsinálunk, akkor mekkora nyereségre számíthatunk (beleértve ebbe az anyagi juttatást és minden más, számunkra nyereségnek tekinthető dolgot, mint a főnök elismerése, a barát tisztelete, a szülők büszkesége);
- illetve ha valamilyen negatív cselekményt megcsinálunk és lebukunk, akkor milyen büntetésre számíthatunk (például elvesztem a munkámat, elhagy a párom, börtönbe kerülök stb.).

Ezt a nyereség-veszteség számítást érhetjük tetten a korrupció dinamikája kapcsán ismertetett játékelméletekben.

A *tapasztalat* tényező minden közvetlen és tágabb tapasztalatot magában foglal, melybe beleértendők a *szokások* és *gyakori cselekedetek* is. A múltbeli viselkedés és tapasztalat hatása a jövőbeli viselkedésre, vagy annak szándékára természetesen feltételezi egy tudatos átgondolás meglétét, de mindez akár automatikus is lehet.

Az *önértékelés* komponense arra utal, hogy magunkban azt is végiggondoljuk és mérlegeljük (tudatosan vagy tudattalanul), hogy miként fogjuk önmagunkat látni, értékelni azután, hogy végrehajtottuk vagy éppen nem hajtottuk végre az adott cselekvést (miután elkövettük a korrupciót vagy éppen ellenálltunk a korrupciós kihívásnak). (A példát lásd az e-learning tananyagban.)

6.3.3. Szervezeti norma

A TVE alapmodelljében kiemelt szerepe van a viselkedéses szándék kialakulásában az egyén szubjektív normáinak. Figyelembe véve, hogy a közszolgálati dolgozók mindegyike egy specifikus jellegzetességekkel, sok esetben régi hagyományokkal és világos előírásokkal rendelkező szervezetben dolgozik, kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy a szervezet normái – a belső írott és íratlan szabályai – is befolyásolhatják azt, mennyire képes ellenállni az adott egyén a korrupciós kihívásoknak.

A szervezeti norma a *szervezeti kultúra* része, ami – a lehető legegyszerűbben megfogalmazva – a szervezetben elfogadott és elvárt munkahelyi viselkedések rendszere.⁶⁵ A szervezeti kultúrát a dolgozók és a vezetők együtt alakítják ki úgy, hogy az minél inkább elősegítse a szervezetnek a változó külső és belső körülményekhez való hatékony alkalmazkodását (részévé teszik azt, ami segít a felmerülő problémák megoldásában, és elvetik azt, ami haszontalannak bizonyul).

Campbell és Göritz⁶⁶ kutatásukban interjúk alapján a vállalatok szervezeti kultúrájának azon jellemzőit vizsgálták, amelyek kialakítják és fenntartják a szervezet

⁶⁵ KLEIN B. – KLEIN S. (2006): *A szervezet lelke*. Budapest, EDGE 200 Kiadó.

⁶⁶ CAMPBELL, J-L. – GÖRITZ, A. S. (2014): Culture Corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, No. 120. 291–311.

korruptióját, beleértve ebbe az egyének korrupciós tevékenységét is. Elkülönítették a *menedzseri* (egyfajta vezető, aki alapvetően szervezi a munkát) és a munkát közvetlenül végző *beosztotti* szintet.

Eredményeikben kimutatták, hogy egy korrupt szervezet esetében jellemző, hogy a *menedzser* a teljesítményt, mint értéket helyezi a korrupció fókuszába, és a teljesítmény érdekében akár korrupciós cselekedetre is motiválja a beosztottat; a *beosztott* pedig (mindezzel szemben egyfajta védekezésként) a korrupciót, mint szükséges megtenni valót értelmezi.

Mindebből jól látszik, hogy a korrupt szervezet az alábbiakkal jellemezhető:

- jellemző elv „a cél szentesíti az eszközt”;
- jellemző érték a „biztonság”, mely jelen esetben az eredeti jelentését kissé kifordítva arra ural, hogy a korrupció végső soron segíti a vállalatot, nyereséghez juttatja, ami ezáltal hosszú távon, biztonságosan képes munkát adni az alkalmazottaknak;
- az alkalmazottak körében elfogadott, hogy „megbüntetik” azt, aki eltér ezen elvektől.

A fentiek alapján egyértelműen indokolt a SZEM-modell kiegészítő elemei között szerepeltetni a szervezeti norma hatását, és akár külön-külön kezelni a vezetői és a beosztotti szintet e vonatkozásban.

6.3.4. Társadalmi norma és morális felfogás

A norma hatását tovább vizsgálva érdemes a személy közvetlen környezetében lévők véleménye alapján kialakuló szubjektív normán, valamint a fentiekben tárgyalt szervezeti normán túl a tágabb társadalmi környezet hatásaira is tekintettel lenni és a *társadalmi normát* a SZEM-modellben önálló kiegészítő tényezőként szerepeltetni.

A társadalmi normák egyfajta „*szabályrendszer*” jelentenek, ami a helyes és a helytelen megkülönböztetésére szolgál.

Fontos jellegzetessége a társadalmi normáknak, hogy az egyének mindig a saját szubjektumukon keresztül érzékelik őket. Általában általános törvényekben, fontos emberek és szervezetek kinyilatkozásaiban jelennek meg, és valamilyen kommunikációs csatornán keresztül közvetítődnek. Az átlagos embernek pedig – mivel a normák eredeti változatait általában nem ismerik, nem olvassák a törvényeket – csak szubjektív felfogásuk lehet róluk, arról, hogy mi a valódi tartalmuk, és mit kellene tenniük azért, hogy követni tudják.

Éppen ezért fontos, hogy a társadalmi norma mint a SZEM-modell egyik kiegészítő eleme esetében egyszerre vegyük figyelembe azt, hogy az *egyén mennyire ismeri a normákat*, illetve azt, hogy *az adott normák megszegése milyen szubjektív súlyú szankciót vonna maga után*.

Az emberek *morális felfogása* szoros kapcsolatban van a társadalmi normákkal. Az az ember, akinek a viselkedését *morálisnak* tartjuk, az nagy valószínűséggel a társadalmi normáknak megfelelően éli az életét, figyelemmel van másokra, sőt, ha kell önmagát is korlátozza mások érdekében. Fontos hangsúlyozni, hogy az, hogy mit tekintünk morálisnak és mit nem, az nem univerzális, jelentős különbség lehet az egyes egyének/kultúrák/szervezetek között e tekintetben⁶⁷.

6.4. Egyéni és szervezeti beavatkozási lehetőségek a SZEM-modell alapján

A SZEM-modell megalkotásának egyik kiinduló alapvetése volt, hogy a szilárd erkölcsiség nem velünk született tulajdonság, hanem az életünk során, a szocializációs folyamat révén sajátítjuk el, azaz egy olyan emberi tulajdonságunkról van szó, amely változtatható, alakítható. Éppen ezért fontos, hogy mindezt tudatosan odafigyeljünk mind a magánéletünk során, mind pedig a munkahelyünkön.

Az alábbiakban a tananyag korábbi fejezeteiben részletesen ismertetett pszichológiai elméleteket és kutatási eredményeket segítségül hívva ismertetjük gyakorlati példákkal illusztrálva, hogy a SZEM-modell egyes alap- és kiegészítő tényezői vonatkozásában milyen módon, milyen szerepben, illetve milyen eszközökkel tudunk annak érdekében tudatosan beavatkozni, hogy az egyén, illetve a munkahelyi szervezet szilárd erkölcsiségét erősíteni, fejleszteni tudjuk.

A lehetőségek ismertetése során fontos, hogy külön-külön kitérjünk az *egyéni szintű*, illetve a *szervezeti szintű* beavatkozási lehetőségekre.

6.4.1. Egyéni szintű beavatkozási lehetőségek

A SZEM-modell egyes elemeit tekintve egyéni szintű beavatkozásra ad lehetőséget az egyén attitűdjének, szubjektív normájának, morális felfogásának, személyiségjegyeinek, önértékelésének, valamint a kognitív készségeinek a fejlesztése révén a nyereség-vesztés számításának a külső befolyásolása. Minderre a jelen tananyag által is képviselt ismeretátadás mellett – mely már önmagában is képes növelni az egyének tudatosságát a saját viselkedésük megértése és irányítása kapcsán még korrupciós kihívásnak tekinthető helyzetekben is – a leginkább olyan módszerek segítségével alakítható, melyek lehetőséget adnak a közvetlen személyes élményre, valamint az élmények személyiségbe történő beintegrálására (pl. tréningek).

⁶⁷ HAIDTH, J. (2001): The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, Vol. 108 No. 4. 814–834.

6.4.2. Az attitűd megváltoztatásának lehetőségei

Az egyén attitűdje a SZEM-modell egyik igen fontos alapeleme. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a közigazgatási szervezetekben törekedjenek annak érdekében is erőfeszítéseket tenni, hogy a *dolgozók attitűdje a szilárd erkölcsiségre vonatkozóan pozitív legyen*. Ehhez a *meggyőzés pszichológiáját*⁶⁸ lehet segítségül hívni, melynek egyik fontos alap gondolata, hogy a meggyőzés esetében sem maga az erre való törekvés a lényeg, hanem az, hogy mindezt az egyén hogyan értékeli.

A vonatkozó kutatási eredményeket⁶⁹ figyelembe véve annak érdekében, hogy a közigazgatásban dolgozó kollégák szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos attitűdjét pozitív irányba tudjuk befolyásolni, fontos, hogy folyamatosan közvetítsünk feléjük erre vonatkozó hiteles információkat, a következőkre való tudatos odafigyelés mellett:

- minél több, a dolgozók számára releváns érvet tartalmazzon az üzenet;
- hangsúlyozzuk, hogy mennyire fontos az egyén további boldogulása szempontjából, hogy a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatban pontos döntést hozzon;
- azt is hangsúlyozzuk, hogy az egyén mennyire érintett a témában, hogy ő is könnyen szembe találhatja magát korrupciós kihívással;
- az információ a hallgatóság számára megérthető formában kerüljön megfogalmazásra és közvetítésre;
- az átadandó információt tudatosan tervezzük és fokozatosan építjük egymásra;
- az információ átadásakor a lehető legkisebbre csökkentjük a figyelem elterelésére alkalmas helyzetű jellemzőket (pl. telefon kikapcsolása, ügyfélfogadás szüneteltetése, stb.).

A szubjektív norma megváltoztatásának lehetőségei

Az egyén szubjektív normái az ún. *szocializációs folyamatok* során alakulnak, melyekben természetesen jelentős szerepe van kora gyerekkorban a *szülőknek* és a közvetlen *családnak*, a későbbiekben pedig az ebbe a folyamatba becsatlakozó *kortársaknak*, valamint az intézményes *nevelésben* szerepet játszó felnőtteknek (gondozók, óvónők, tanárok, edzők stb.). Belépve a munka világába, az ő szerepüket veszi át az egyén életében a *munkahely* és a *munkahelyi közösség*.

Ahogy arról a *csoportnormákkal* kapcsolatos 4.2.1. fejezetben részletesen írtunk, egy csoport alapvetően képes befolyásolni az egyén véleményét. Mindemellett arról is szóltunk, hogy akár egy eredetileg *kisebbségként* megjelenő vélemény is

⁶⁸ SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

⁶⁹ SMITH – MACKIE (2001).

képes lehet módosítani a csoporton belüli többség véleményét, amennyiben következetesen és világos okfejtéssel képviselik azt. Mindezt a hatást tovább erősítheti, ha a kisebbségi álláspontot képviselő személynek *magasabb státusza* van a csoporton belül (pl. informális vagy formális vezető).

Az egyénileg befolyásolható kiegészítő jegyek megváltoztatásának lehetőségei

Az egyén *személyiségjegyei* felnőttkorban már sok esetben nehezen megváltoztathatóak, mindehhez az egyén tudatos elhatározására, valamint általában igen kemény lelki munkára van szükség, amit a legtöbb esetben kevéssé tud befolyásolni egy adott munkahelyi szervezet. E vonatkozásban talán az egyetlen, amit egy munkahelyi szervezet meg tud tenni, hogy támogatja az egyén szilárd erkölcsiségű viselkedésének megerősítését célzó személyiségfejlődési törekvéseit (vagy anyagilag; vagy pl. azzal, hogy házhoz hozza a pszichoterápia lehetőségét, stb.).

Az egyén *morális felfogásának* kialakulásában és így befolyásolásában, módosításában a szülők meghatározó hatása, az egyén erkölcsi fejlődésének menete, a szervezeti és a társadalmi normák mind fontos szerepet játszanak (lásd. III.2. alfejezet). Mindemellett – ahogy arról a 4.2. alfejezetben szóltunk – létezik az ún. *morális önfelmentés* jelensége, mellyel szembeni védekezés érdekében fontos, hogy fokozottan *érzékenyek és tudatosak legyünk ezen ön-becsapásokra utaló legapróbb jelekre is*.

Az egyén *vonatkozó tapasztalatának* meghatározó szerepe nyilvánvaló mindenki számára. Egyértelműen támogathatja, segítheti, hogy ezen tapasztalatokat az egyén a szilárd erkölcsiség vonatkozásában helyesen értelmezze. Sőt növelhető is az egyén tapasztalata mindezt alátámasztó esetekkel, amennyiben a szervezetenél esetlegesen tapasztalt korrupciós esetek a megtörténtüket követően a lehető leghamarabb és egyben részletesen elemezve nyilvánosságra kerülnek. Nagyon fontos ugyanis, hogy *az egyén nemcsak a saját kárán, de másén is, azaz más vonatkozó tapasztalata révén, azt megismerve és elemezve is képes tapasztalatot szerezni, és annak eredményeit önmagába beépíteni*.

Itt érdemes kitérnünk a szintén a kiegészítő elemek között szereplő *önértékelésre*, ami a SZEM-modellben – kissé eltérve az általános alkalmazásától – pusztán arra utal, hogy az egyén mit gondol arról, hogyan fogják őt látni, értékelni mások, miután végrehajtotta a vizsgált cselekedetet, azaz jelen esetben a szilárd erkölcsiség szellemében ellenállt a korrupciós kihívásnak.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk az egyén *nyereség-vesztés* számításait is, amelyek háttérben természetesen megtalálhatók az egyén korábban már említett tapasztalatai és a kognitív-intellektuális képességei. Érdekes adalékot adhatnak mindennek a megértéséhez a tananyag 4.3. alfejezetében ismertetett játékelméleti példák. A személyes értékek megtartásának elősegítése a korrupcióba való belesodródást védheti ki, ami különösen a *Közjavak* játéknál ismertetett

feltételesen együttműködő személyek esetében lehet fontos. A korrupciós esemény felderítésében a fogolydilemmánál bemutatott, dezertálással járó kellően ösztönző nyereség meghatározása segíthet (enyhébb büntetés, vádalku).

6.4.3. Szervezeti szintű beavatkozási lehetőségek

A SZEM-modell elemeit érintő szervezeti szintű beavatkozások alatt olyan lehetőségek tudatos alkalmazását értjük, melyek egyszerre képesek befolyásolni a szervezet valamennyi kollégájának szilárd erkölcsiségű viselkedésre vonatkozó szándékát. Ide tartozik a szervezeti norma és a szubjektív kontroll érzetének a tudatos befolyásolása.

A szervezeti norma megváltoztatásának lehetőségei

A dolgozók munkahelyi viselkedését, azt hogy miként, a tisztesség elvét milyen mértékben képviselve végzik a mindennapi munkájukat, nagy mértékben befolyásolják az adott szervezet írott és íratlan szabályai, azaz a *szervezet normái*.

A fentieket figyelembe véve elengedhetetlen, hogy a szervezeti kultúra részeként olyan szervezeti normákat közvetítsenek, amelyek egyértelműen elutasítók a korrupciós viselkedéssel szemben, és hogy annak érdekében is mindent megtegyenek, hogy ezen normák az adott szervezetben működő kisebb munkahelyi csoportok (osztályok, részlegek, csoportok, stb.) esetében is elfogadottá, a mindennapi életükbe beépültté váljanak. Az a cél, hogy ne alakulhasson ki olyan *szubkultúra* a szervezetben, mely a hivatalos szervezeti kultúra részeként szereplő, a korrupciót egyértelműen elutasító egységes normától eltérne, és a korrupció egyes vagy minden formájával szemben engedékenyebbé tenné. Ennek érdekében fontos, hogy a különböző kisebb csoportokban meghatározó szerepet betöltő személyek véleményét a szervezet vezetői ismerjék, valamint, hogy meggyőzzék őket arról, hogy a vonatkozó szervezeti normák képviselése és hirdetése elengedhetetlen a szervezet jövőbeli hatékony működése szempontjából.

Ahhoz, hogy ezen személyek képesek legyenek a saját csoportjaikon belül az egyes tagok vonatkozó, a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos normáit pozitív irányba befolyásolni, nagyon fontos, hogy hitelesek legyenek, hogy érvekkel is alá tudják támasztani a mondanivalójukat, és hogy ez utóbbi érdekében a kollégáik rendelkezésére tudjanak állni, ha kérdéseik lennének, ha tanácsra, támogatásra szorulnának e vonatkozásban.

Itt kell megemlíteni a társadalom egészére jellemző ún. *társadalmi normákat*, melyek alakítása elsősorban a társadalmat irányító személyeknek a kezében van, az egyének és a munkahelyi szervezetek csak közvetetten képesek befolyásolni.

A szubjektív kontroll megváltoztatásának lehetőségei

A szubjektív kontroll a SZEM-modell három alaptényezője közül az a tényező, amire egy munkahelyi szervezet a leginkább és a legközvetlenebbül képes hatást gyakorolni. Az egyén szubjektív kontrolljában két tényező játszik szerepet, egyrészt az, hogy az egyén véleménye szerint milyen tényezők szükségesek ahhoz, hogy a bejósolni kívánt cselekedetet – jelen esetben a szilárd erkölcsiségű viselkedést – megvalósíthassa, másrészt az, hogy ezen tényezők az ő saját szubjektív véleménye szerint a rendelkezésére állnak-e vagy sem. Mindezen tényezők meghatározásában pedig az egyén olyan belső jellemzőin kívül, mint a szilárd erkölcsiségű viselkedés végrehajtásához szükséges ismerete, képessége, érzelmi ráhangolódása, valamint hatékonyság-érzete, számos, a szervezet által viszonylagosan könnyen és egyben tudatosan befolyásolható külső tényező is szerepet játszik.

Már az egyén belső jellemzőihez tartozó ismeretek tényező esetében is fontos kiemelni a munkahelyi szervezet szerepét. A közigazgatási szervezet felelőssége ugyanis a tisztességes és egyben hatékony ügyintézéshez szükséges információk biztosítása épp úgy, ahogy a tisztességtelen ügyintézés következményeinek az ismertetése is. Itt kell kitérnünk az egyéni képességekre is, amennyiben azok a különböző ügyintézői feladatok végrehajtásához szükséges (pl. informatikai) ismereteket és készségeket érintik, hiszen ebben is fontos szerepe lehet a munkahelyi képzéseknek.

Egyértelműbben és nyilvánvalóbban érhető tetten a munkahelyi szervezet feladata és felelőssége az egyén szubjektív kontrollját befolyásoló ún. külső tényezők. A közigazgatási szervezetek vonatkozásában ezek azok a tényezők, amiket maga a szervezet igyekszik bevetni a korrupciómegelőzés érdekében. Tehát ide sorolandó minden olyan helyzeti, situációs tényező, amelyek között az ügyintézőnek a munkáját kell végeznie, és amelyen keresztül a munkája követhető és ellenőrizhető annak szakmaisága, helyessége és tisztessége vonatkozásában.

A hivatali ügyintézés esetében felmerülő ilyen külső tényezőket ismerteti a 8. ábra a szubjektív kontrollra gyakorolt hatásukkal együtt. Látható, hogy számos objektív körülménnyel és személyi ráhatással, ellenőrzéssel csökkenthető az egyéneknél az esetleges korrupciós cselekmény végrehajtásával kapcsolatban érzett szubjektív kontroll, melyen keresztül csökkenthető a vonatkozó cselekvéses szándék kialakulása, azaz a korrupciós cselekmény megvalósulása.

3. táblázat

A külső tényezők szerepe a szubjektív kontroll érzet kialakulásában

A külső tényezők és a szubjektív kontroll		
	Külső tényezők	A külső tényezők hatása a szubjektív kontrollra
1	kamerák az ügyfél-térben	Az ügyintéző munkáját folyamatosan felügyelik, amelynek során a viselkedése és az általa elmondottak folyamatos kontroll alatt vannak, így úgy érezheti, nem csinálhat semmi olyat, amit más ne látna (nem rejtheti el a viselkedését).
2	az ügyintézéshez használt számítógépes program beépített automatizmusai és naplózása	Az ügyintézői program minden automatizálható lépést maga végez el, azaz az ügyintéző nem tud beleszólni, hogy bizonyos információkból miként számol végeredményt. Ahhoz, hogy mindezen módosítani tudjon előzetes ismeret, és tudatos felkészülés, esetleg más kollégák bevonása is szükséges lenne.
3	vezetői ellenőrzések	Az, hogy milyen gyakran, milyen mélységben, illetve milyen esetleges következményekkel zajlanak a vezetői ellenőrzések, jelentősen képes befolyásolni, mennyire érzzi az egyén, hogy a saját kontrollja alatt tartja a viselkedését.
4	több személyhez kötött döntések, határozatok	Az a tény, hogy egy-egy fontosabb ügyintézői döntés meghozatalához, illetve hatályosításához több személy aláírása szükséges, szintén jelentősen csökkentheti az egyén szubjektív kontrollérzetét.
5	a felfedett korrupciós cselekmények hivatalos kommunikációja	Az a tény, hogy az adott közigazgatási szervezeten belül minden felfedett korrupciós cselekedetet a lehető leggyorsabban és legpontosabban kommunikálnak a teljes állomány felé annak pontos következményeivel együtt, szintén jelentősen csökkentheti az egyén szubjektív kontroll érzetét egy esetleges korrupciós cselekedet végrehajtásával kapcsolatban.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

6.5. Ellenőrző kérdések

- Mi a tervezett viselkedés elmélete?
- Mit jelent az attitűd fogalma?
- Mit jelent a szubjektív norma fogalma?
- Mit jelent a szubjektív kontroll fogalma?
- Mi az a SZEM-modell?
- Mik a SZEM-modell kiegészítő elemei?
- Miben érhető tetten a különbség a viselkedéses szándék és a konkrét viselkedés között?
- Mit jelent az egyén fokozott szerepe a SZEM-modell egyes elemeinek értékelésében?

7. ZÁRÓ GONDOLATOK

Tananyagunkban a pszichológiai különböző meghatározó nézőpontjai, jelentősebb elméletei és vonatkozó kutatási eredményei mentén mutattuk be, milyen sokféle módon lehet magyarázni a korrupció jelenségét, illetve a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességet, azaz a szilárd erkölcsiségű viselkedést.

Szinte minden ismertetett megközelítési mód esetében láthattuk, hogy nem eleve elrendeltetett személyiségjellemzők vezetnek a korrupciós cselekmény végrehajtásához. Sokkal inkább olyan jelenségek láncolatáról beszélhetünk, amelyek egyes láncszemei önmagukban nem tekinthetők sem pozitív, sem pedig negatív tényezőknél. Az egyén lesz az, aki – tudatosan vagy tudattalanul meghozva – a saját vonatkozó döntését kezdi ezen láncszemeket úgy felfűzni és úgy hasznosítani, hogy azok a korrupció végrehajtását vagy épp ellenkezőleg a korrupciós kihívásnak való ellenállási képességet, azaz a szilárd erkölcsiségét erősítsék.

Igazán szemléletes megjelenési módja mindezen jelenségnek a szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott elméleti SZEM-modell, amelynek mindhárom alaptényezőjét, a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos attitűdöt, az egyén vonatkozó szubjektív normáját, és a konkrét helyzetre jellemzően észleltszubjektív-kontrollját egyaránt jellemzi az egyes elemekben szerepet játszó tényezők szubjektív értékelésének kiemelt fontossága. Azt ugyanis, hogy az egyes elemek milyen súllyal esnek latba az alaptényezők értékelésében, majd pedig ezen keresztül a viselkedéses szándék kialakulásában, minden esetben az egyén „szemüvege”, az ő saját vonatkozó szubjektív kiértékelése határozza meg, amelyben természetesen jelentős szerepet játszanak olyan, – a TVE alapmodellhez képest kiegészítő részében szereplő – tényezők, mint az *egyéni személyiségjellemzői, önértékelése, morális értékelése, vonatkozó tapasztalata*, valamint a *nyereség-vesztés számítási módszertana*.

A *szervezeti és társadalmi normák* is ugyanezen egyéni kiértékelési folyamaton keresztül fejtik ki a hatásukat, csak jellemzően nem pusztán az egyén által, hanem egy kisebb vagy nagyobb csoport elfogadott szabályrendszerén keresztül, amelynek követése és betartása a csoport részévé válás alapfeltétele. Jellemző, hogy a csoportműködés sajátosságai mindezen folyamatot jelentősen képesek átszínezni. Az ismertetett kutatási eredmények alapján ugyanis számos csoportjelenség képes az egyének észlelését torzítva csökkenteni a korrupciós kihívással szembeni ellenálló képességüket. Mindez azonban fordítva is igaz: egy, a korrupció felé elhajló munkahelyi közösségben a tisztességes, szilárd erkölcsiséget képviselő kisebbség is képes lehet olyan meggyőző hatást gyakorolni a többiekre – a határozottságuk,

a tekintélyük révén –, amely elősegítheti a többség hozzáállásának a szilárd erkölcsiség felé való elmozdulását.

A tananyag sokszínűsége összhangban van a téma sokszínűségével, miközben minden részében azon alapgondolat hatja át, hogy a korrupcióra való hajlam nem velünk született tulajdonság, hanem tanulható, alakítható, formálható. Ebben a tanulási folyamatban pedig mind az egyénnek, mind pedig a közigazgatási szerveknek jelentős szerepe, ebből következően pedig feladata van a korrupciós kihívással szembeni ellenálló képesség, azaz a szilárd erkölcsiség fejlesztése érdekében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A tananyag az alábbi tanulmánykötet rövidített változata:

MALÉT-SZABÓ E. (szerk.) 2018: *Szemelvények a korrupció pszichológiájából (tanulmánykötet)*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

A kötet tanulmányai:

MALÉT-SZABÓ E. (2018): *Bevezetés a korrupció pszichológiájába*;
VARRÓ N. – MITYÓK Cs. (2018): *Szemelvények a korrupció személyiséglélektanából*.
VARRÓ-HORVÁTH D. – SZENTIVÁNYI-MAKÓ H. (2018): *Szemelvények a korrupció fejlődéslelektanából*
HORVÁTH F. (2018): *A morálpesztichológia alapkérdései és főbb irányzatai*;
CZIBOR Andrea (2018): *Szemelvények a korrupció szociálpszichológiájából*;
MALÉT-SZABÓ E. (2018b). *A szilárd erkölcsiség mérésére megalkotott SZEM-modell ismertetése és a közgazdaságban való alkalmazási lehetőségei*.

Felhasznált irodalom:

AJZEN, I. (1991): The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, No. 50. 179–211.
AJZEN, I. (2005): *Attitudes, personality, and behavior (2nd. Edition)*. Milton-Keynes, England: Open University Press / McGraw-Hill.
ALLPORT, G. W. (1980): *A személyiség alakulása*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
ALLPORT, G. W. (1987): A modern szociálpszichológia történeti háttere. In PATAKI F. szerk.: *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény I*. Budapest, Tankönyvkiadó.
ARONSON, E. (2008): *A társas lény*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
ASHFORTH, B. E. – GIOIA, D. A. – ROBINSON, S. L. – TREVINO, L. K. (2008): Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management review*, Vol. 33. No. 3. 670–684.
ATKINSON, R. C. – HILGARD, E. (2005): *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
ATKINSON, R. L. at al. (1999): *Pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
BANDURA, A. (1977): Social learning theory. In WOLMAN, B. B. – POMROY, L. R. ed.: *International encyclopedia of psychiatry, psychology, psychoanalysis, and neurology (Vol. 10)*. New York, Van Nostrand Reinhold.
BANDURA, A. (1999): Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*. [Special Issue on Evil and Violence]. No. 3. 193–209.
BERECZKEI T. (2009): *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest, Typotex Kiadó.
CAMPBELL, J-L. – GÖRITZ, A. S. (2014): Culture Corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, No. 120. 291–311.

- CARVER, C. S. – SCHEIER, M. F. (2006): *Személyiségpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó. 88.
- CIALDINI, R. B. (2009): *Hatás. A befolyásolás pszichológiája*. Budapest, HVG könyvek. 17–325.
- COLE, M. – COLE, S. R. (1997): *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- CZIBOR A. (2017): Szemlények a korrupció szociálpszichológiájából. In MALÉTSZABÓ E.: *Szemlények a korrupció pszichológiájából*. Budapest, Nemzeti Köszolgáltatási Egyetem.
- CZIBOR A. (2014): *Döntések társas dilemmahelyzetekben*. Doktori disszertáció, Pécs, PTE Pszichológia Intézet.
- CSEPELI Gy. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- DARLEY, J. M. (2004): The cognitive and social psychology of contagious organizational corruption. *Brooklyn Law Review*, No. 70, 1177.
- EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*. Orlando, FL, Harcourt Brace.
- EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (1998): Attitude structure and function. In GILBERT, D.T. – FISKE, S.T. – LINDZEY, G. ed: *The handbook of social psychology*. New York: McGraw-Hill. 269–322.
- EAGLY, A. H. – CHAIKEN, S. (2007): The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, No. 25. 582–602.
- FISCHBACHER, E. – GACHTER, S. – FEHR, S. (2001): Are people conditionally cooperative? Evidence from a public goods experiment. *Economic Letters*, No. 71. 397–404.
- FORGÁCS J. (2007): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest, Gondolat.
- FORGÓ F. (2009): Mivel foglalkozik a játékelmélet? *Magyar Tudomány*, 170. évf. 5. sz. 515–528.
- GILUK, T. L. – POSTLETHWAITE, B. E. (2015): Big Five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, No. 72. 59–67.
- GUO, L. – XIAO, J. J. – TANG, C. (2009): Understanding the psychological process underlying customer satisfaction and retention in a relational service. *Journal of Business Research*, No. 62. 1152–1159.
- HAIDTH, J. (2001). The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, Vol. 108 No.4. 814–834.
- HOLLÁN M.: *A korrupció büntetőjogi vonatkozásai*. Elérhető: http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/f/be/b0000/Hol%C3%A1n%20Mikl%C3%B3s_A%20korrupci%C3%B3%20b%C3%BCntet%C5%91jogi%20vonatkoz%C3%A1sa_tananyag.pdf (a letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)
- HOLLANDER, E. P. (1964): *Leaders, groups, and influence*. Oxford University Press.
- HUNYADI Gy. – MÜNNICH Á. (2016): A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell. *Belügyi Szemle*, 2016/6. 34–68.
- JANIS, I. L. (1972): *Victims of groupthink: a psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston, Houghton Mifflin.
- KLEIN B. – KLEIN S. (2006): *A szervezet lelke*. Budapest, EDGE 200 Kiadó.
- KLOTZ P. (2017): *Az integritás-szemlélet lehetőségei a korrupció elleni fellépésben, különös tekintettel a munkaköri kockázatok elemzésére*. Doktori disszertáció. Budapest, Nemzeti Köszolgáltatási Egyetem. Elérhető: http://akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/klotz-peter-doktori-ertekezes.original.pdf (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- KOHLBERG, L. (1959): Stage and sequence: The cognitive-developmental approach of socialization. In GOSLIN, D. A. ed.: *Handbook of socialization theory and research*. Chicago, Rand McNally.
- LUCE, R. D. – RAIFFA, H. (1957): *Games and decisions: Introduction and critical survey*. New York, Wiley.
- MAIO, G. R. – HADDOCK, G. (2010): *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. London: SAGE Publications Ltd.
- MALÉTSZABÓ E. (2017): A szilárd erkölcsiség fogalma a fejlesztés szemszögéből. In FINSZTER G. – SABJANICS I. szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 655–664.
- MALÉTSZABÓ E. – CSATÓ P. (2015): A hazai rendvédelmi szerveknél előforduló korrupciós magatartások, valamint a korrupció megelőzésére tett törekvések jellegzetességei. In MALÉTSZABÓ

- E. szerk.: *Az erkölcsi értékrend és a személyiség közötti kapcsolat vizsgálati szempontjai*. Budapest, Belügyminisztérium. 11–52.
- MARGITICS F. (é. n.): *Személyiségpszichológia*. Elérhető: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aqJU_yPgalIJ:nyfmt.ucoz.hu/_ld/1/182_Szemlyisgpszich.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=safari (a letöltés dátuma: 2017. 09. 05.)
- MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, Vol. 50. No. 4. 370–396.
- MASLOW, A. H. (1970): *Motivation and personality*. New York, Harper & Row.
- MCCREA, R.R. – COSTA, P.T., Jr. (1987): Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 52, 81–90.
- MCLEOD, S. A. (2016): *Maslow's Hierarchy of Needs*. Elérhető: www.simplypsychology.org/maslow.html (a letöltés dátuma: 2019. 09. 09.)
- MÉRŐ L. (2013): *Mindenki másképp egyforma*. Budapest, Tericum.
- MIRNICS Zs. (2006): *A személyiség építőkövei*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.
- MOSCOVICI, S. – NEMETH, C. (1974): *Social influence: II. Minority influence*.
- MOSS, Simon (2016): *Moral disengagement*. Elérhető: <http://www.sicotests.com/psyarticle.asp?id=390> (a letöltés dátuma: 2018.02.26.)
- MOZSÁR F. (2009): Public Goods, Private Interest and Altruism. In BAJMÓCY Z. – LENGYEL I. (eds). *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. Szeged, JATEPress. 87–96.
- MURPHY, K.R. – LEE, L.L. (1994): Personality Variables Related to Integrity Test Scores: The Role of Conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, Vol. 8, No. 4, 413–424.
- MYERS, D. G. (1994): „How nice people get corrupted?” *Exploring Social Psychology*. New York, McGraw-Hill, Inc.
- Nemzeti Korruptióellenes Program* (2015). Elérhető: www.kormany.hu/download/5/e8/50000/Nemzeti%20Korruptio%20ellenes%20Program.pdf (a letöltés dátuma: 2017. 09. 10.)
- OLÁH A. (2006): *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.
- OSTROM, E. (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York, Cambridge University Press.
- PALLAI K.: *Integritás és integritásmenedzsment*. Elérhető: <http://korruptioegelozes.kormany.hu/download/3/00/80000/Integrit%20A1s%20A9s%20integrit%20A1smenedzsment.pdf> (a letöltés ideje: 2017. 09. 10.)
- ROGERS, C. R. (1961): *On Becoming a Person*. Elérhető: http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Carl_Rogers_On_Becoming_a_Person.pdf (a letöltés dátuma: 2017. 09. 08.)
- SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. (2001): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. – CLAYPOOL, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Special Eurobarometer Corruption Report* (2017): Európai Bizottság. 470. Elérhető: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/81007>. (a letöltés dátuma: 2018. 03. 14.)
- SZAKADÁT I. (2008): *Cselekvésmélelet dióhéjban. Játék, elmélet, módszer, tan- Weber: újrátöltve*. Budapest, Typotex.
- Korrupció Érzékelési Index* (2017): Transparency International. Elérhető: <https://transparency.hu/adatok-a-korruptiorol/korruptio-erzekelesi-index/> (a letöltés dátuma: 2018. 03. 14.)
- VAN VUGT, M. (2009): Averting the Tragedy of the Commons: Using Social Psychological Science to Protect the Environment. *Current Directions in Psychological Science*, No. 18. 169–173.
- V. KOMLÓSI A. (2006): A személyiség értelmezésének és tanulmányozásának különböző megközelítései. In OLÁH A. szerk.: *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Bölcsész Konzorcium. 477–533.
- WILSON, D. S. – NEAR, D. C. – MILLER R. R. (1998): Individual Differences in Machiavellianism as a Mix of Cooperative and Exploitative Strategies. *Evolution and Human Behavior*, No. 19. 203–212.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadványa.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó

www.dialogcampus.hu

www.uni-nke.hu

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Telefon: (30) 426 6116

E-mail: kiado@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni

Olvasószerkesztő: Szarvas Melinda

Tördelőszerkesztő: Karácsony Fanni

ISBN 978-615-5920-74-5 (PDF)

ISBN 978-615-5920-75-2 (EPUB)

A kiadvány a KÖFOP-2.2.3-VEKOP-16-2016-00001 „Kapacitásfejlesztés és szemléletformálás a korrupciós esetek nagyobb arányú felderítése, illetve megelőzése érdekében” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE